

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Од слободe до тоталитаризма
(мастер рад)

Ментор
Проф. др Марко Трајковић

Студент
Драган Долашевић
Број индекса: М 024/23-0

Ниш, 2024. године

САДРЖАЈ

УВОД	3
I СЛОБОДА КАО ЕТИЧКА ПОТРЕБА	
II ДА ЛИ ЈЕ ТО ДЕМОКРАТИЈА?.....	
III О АУТОКРАТИЈИ.....	
IV О ТОТАЛИТАРИЗМУ КОД ХАНЕ АРЕНТ.....	
V О ПОСЛЕДИЦАМА ТОТАЛИТАРИЗМА У ДЕЛУ ХАНЕ АРЕНТ.....	
ЗАКЉУЧАК.....	
ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ.....	
Сажетак и кључне речи.....	
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА.....	

УВОД

Како се доспева у стање тоталитаризма? Како се пређе пут од идеје слободе до прихватања живота у аутократији? Тај пут, краћи или дужи увек је заправо не права линија већ су то концентрични кругови разочарења. Разочарења у шта?

Слобода за и слобода од једна је од најпроблематичнијих вредности, јер нико не жели да ограничи своју слободу, али свакако жели да ограничи туђу. Међутим, за оног другог коме желимо да ограничимо слободу, ми смо други, и тако то иде редом. Овај први концентрични круг разочарења је баш онај од кога све почиње, јер док смо тако разочарани у слободу, ми нисмо свесни да смо кришом отворили врата тоталитаризму. Оног тренутка када слобода постане „проблематична“ као вредност тог истог тренутка смо суочени са ауторитарним наговештајима новог друштва које „куца“ на наша врата.

Негде се зачала идеја демократије, то негде кажу да је Грчка. Али, ваља бити јако опрезан са овом констатацијом, јер је та и таква демократија обухватала само оне слободне у том таквом друштву, али не и слободне странце, жене и децу. Дакле, њен досег је већ унапред ограничен, те се то у пуном смислу вредности једнакости не може сматрати демократијом, јер један део тог народа, и то велики није део демократског одлучивања. Тако је демократија постала сама себи супротност, и постала следећи круг разочарења. Из тог разочарења отишло се, након номиналног освајања једнакости, у процедуралну демократију. Односно када веће нисмо могли да освојимо пуну, садржинску демократију, ми смо прихватили да „загрлимо“ процедуралну демократију, ону која се исцрпљује у форми, када већ садржину не може да достигне.

Када посматрамо развој идеје права ми видимо да се ту такође налазимо у цикличним круговима разочарења, јер се крећемо од прихватања природног права и правде, али и позитивног права. Ова релација иде следећим путем, када желимо да поверујемо да ће правда „тријумфовати“ ми схватимо да је живот исувише кратак да би могли да кажемо када год се оствари правда ми смо срећни. Овај нас разлог наводи да прихватимо идеју правне сигурности, односно идеју да ма каква да је одлука, нека буде донета у разумном року и за нашег живота. Дакле, жртвовали смо правду због времена и правне сигурности. Када се суочимо са реалном поставком, да не можемо да прихватимо идеју „закон је закон“ а „наредба је наредба“ ми се окрећемо природном праву и правди. Тако се крећемо

у том делу концентричних кругова разочарења, односно идемо од правне сигурности до правде, и од правде до правне сигурности.

Када Хана Арент пише о тоталитаризму то још увек нисмо у пуном смислу речи доживели. Њен рад на овој, али и на другим идејама више је него револуционаран, јер она представља првенца у овој области. Све након тога је кренуло путем размишљања да ли и како то тоталитаризам функционише. Аутократија ма колико желели да је одвојимо од демократије, ипак својим данашњим појавним облицима доста личи на демократију, разлог за овакво становиште налазимо у поставци данашње аутократије, која се и сама користи формално постављеним демократским процедурама. Чак и сама аутократија користи демократске изразе, формуле. Данас нема ниједне политичке опције која ће отворено бити против демократије, а за било који облик диктатуре, наглашавамо овом приликом „формално“. Проблем данашњег друштва је исцрпљивање у формама. На идеју да се са тоталитаризмом није завршило окончањем рата, указала је и сама Хана Арент али и писци попут Џорџа Орвела. Преклапање ова два писца довело је до веома јасних резултата у схватању тоталитаризма. Они нису штедели, нити се приклањали неком друштву, некој класи, већ су гледали реалност. Када се једна књига не допадне ни једној од супротстављених страна, то одмах вуче на закључак да је добра, јер није „дворска“ књига, није апологета ниједног система, већ своју критичку оштрицу задржава за врлину којом „сече“ стварност. Тако „расположена“ Хана Арент и ствара своју формулу „баналност зла“ оног тренутка када посматра суђење Адолфу Ајхману у Јерусалиму. Дакле, тог тренутка разбијена је идеја да за зло мора да постоји разлог, не зло постоји само по себи без разлога, питање је само да ли га прихватамо. „Баналност зла“ никада јасније није изнета пре, биће и аутора који ће ово питање зла такође развити, попут Анжеја Лобачевског.

Потреба за анализом цикличних кругова данас је израженије но у ранијим временима. Зашто? Данас се настоји да народ прихвати идеју да ауторитет једне власти потиче од народа, што ипак није тако. Тако да је ово већа заблуда од оне да власт потиче од Бога или од аристократије саме. Ова идеја да власт потиче од народа, који ипак не влада, много је заводљивија од претходне две, јер вере у Бога скоро да нема, а ни вере у материјално осиромашену аристократију, али је веома лепо „продана“ идеја да нешто од народа зависи, иако реалност говори супротно.

I СЛОБОДА КАО ЕТИЧКА ПОТРЕБА

Слобода јесте етичка потреба и као таква она је „од свих ствари најпреча“¹ али је исто таква да у својој онтолошкој основи носи „проблем“. Тај се проблем може означити као питање њеног досега, односно њеног ограничења, тако смо је уместо знака „узвишеног достојанства сваке људске личности“² већ поставили као проблем. Проблем који каже да она није „самовољно и неконтролисано уживање личне аутономије“.³ Али, ако она није наша аутономна одлука шта и докле чинити, шта је она?

Да ли је омогуће да је нешто и неодвојиво својство човека, и истовремено нешто што неко други, осим носиоца слободе, може да ограничи. Ко је потом довео до „разарање слободе“?⁴ Слобода је унутрашњи порив, и она је морално стајалиште са кога можемо одбити оно што је „морално негативно, у ком год облику да се јавља“.⁵ Шта је онда ово? Да ли слобода укључује и појам одговорности или не? Изгледа да је суживот са људима могућ само уз нешто што можемо одредити као одговорну слободу.

Оног тренутка када се држава „заинтересовала“ за слободу, она је постала инструмент у рукама државне власти. Та државна власт је онда попут контролора, настојала да да и да ограничи слободу. Поставила се као „смртни Бог“ који даје слободу, под изговором да тиме спречава волунтаризам и самовољу, али није објаснила откуд њој право да то чини. У праву је држава своју слободу означила као институционално чињење. Тако се прешао пут од идеје „Пролаз за слободу“,⁶ до њеног институционалног омеђивања.

Од Епикура, до Епиктета и Сенеке, различито је схватана слобода и живот у врлини. Дакле, различито је схватано шта можемо чинити у сопственој слободи, односно како је користимо. Да ли је користимо за остварење наслада или је то ипак нешто више од пуког уживања, односно да ли је то „часно добро“ или су то „корист и задовољство“.⁷ Из овога извлачимо стоички закључак, она је ипак „етичка категорија“,⁸ а не простор за уживање.

¹ Заправо, изворно стоји: *LIBERTATIS OMNIBUS REBUS FAVORABILIOR EST*, „Слобода је од свих ствари најпреча“, DIG, 50, 17; 122. Наведено према: В. Кампс, *Јавне врлине*, Филип Вишњић, Београд, 2007, полеђина књиге.

² Papsko veće za pravdu i mir, *Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve*, Beograd, 2006, 106.

³ Ibid.

⁴ Рацингер – Бенедикт XVI, *Европа, њени темељи данас и сутра*, Новоли, Београд, 2010, 66.

⁵ Papsko veće za pravdu i mir, *Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve*, 106.

⁶ V. Zsifkovits, *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb, 1996, 46.

⁷ J. Pavle Drugi, *Sećanje i identitet*, Београд, 2008, 40.

⁸ Ibid., 45.

Као етичка потреба друштва она се повезује са другим друштвено-моралним вредностима које одржавају један друштвени поредак. Она изграђује оквире слободног друштва, слободних појединаца који њој, слободи прилазе са равни одговорности, а не њене злоупотребе.⁹ Када се злоупотреби она постаје улаз у аутократију и тоталитаризам, она је заправо брана да до њих не дође.

Друштво данас неће направити разлику између слободе као вредности, као етичке потребе и неодговорног њеног коришћења. Она је више од техничког помагала, јер има своју онтолошку суштину изражену у аутономији воље, али такве воље која је истовремено и одговорна. Ово и чини слободу да буде „компликованија“ од других моралних вредности за примену. Дакле, код ње се прелама потреба за „патримонијалном судијском влашћу“ и потреба да појединац „себе заштити“¹⁰ својом слободом и достојанством. Онтолошка суштина човека говори да је он рођен слободан.

Да би друштво, односно најпре човек у том друштву опстао он мора да своју слободу доведе на раван да она постане несаломива и да својом снагом постане „садржај свих појава“.¹¹ Слобода се као појам среће у свим областима људског живота и рада, и као таква она је ауторитет који омогућава критичко посматрање стварности. Као таква она је најпре прихваћена од стране оних које можемо означити као неслободне, јер је изгледа они најбоље препознају. Изгледа да се ње сетимо онда када без ње останемо, када постанемо заробљени.

Као што је то случај са свим другим моралним вредностима и слобода је ауторитет, и то ауторитет слободних, иако ово личи на таутолошки закључак ипак је она та која ограничава „настртаје“ других на нас.¹² Ауторитет је такође морална категорија, а не категорија власти, јер захтева „*буди особа (Person) и поштуј друге као особе*“.¹³ Ипак, иако је она етичка потреба ипак у својој онтолошкој суштини носи проблем, те је можемо означити као „*La liberté est un mystère*“.¹⁴ Тако је она негде на средокраћу између нас и тоталитаризма. Зато се и може поставити питање „Постоји ли уопће слобода“?¹⁵

⁹ J. Pavle Drugi, *Sećanje i identitet*, 49.

¹⁰ G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Svjetlost, Sarajevo, 1989, 145.

¹¹ А. Шопенхауер, *Свет као представа и воља*, Матица српска, Нови Сад, 1981, 257.

¹² Ц. С. Мил, *О слободи*, Плато, Београд, 1998, 35.

¹³ G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, 84.

¹⁴ „Слобода је тајна“ у: А. Шопенхауер, *Свет као представа и воља*, 355.

¹⁵ М. Kangruga, *Etika i sloboda*, Naprjed, Zagreb, 1966, 41.

Практична сфера овог питања, а везана за правни поредак је на чему се слобода заснива, на аутономија појединца, или ауторитету власти, односно да ли је могуће слободу поставити као „могућност да се буде другачије него што јест“.¹⁶ Дакле, ту слободу можемо свести и на слободу избора јер је она „способност воље да бира између двије или више даности“.¹⁷ Данашњи свет ће ипак ићи на замену термина „даности“ термином „могућности“, те ће се потом ова формулација избора свест на „Слобода је способност воље да бира између двије или више могућности“.¹⁸

Код слободе можемо приметити да постоји „дуалистички“ карактер њене онтолошко-моралне структуре.¹⁹ Ипак, и поред тог дуалистичког карактера она је нужност праксе међуљудских односа. Милан Кангрга зато и даје поставку да је „Човјек – једино биће у могућности“.²⁰ Он човек је слободан, али његова слобода значи и могућност моралних „промашаја“ који у већој равни могу довести до уласка у тоталитаризам.

Одавде јасно произлази закључак „Кант, наимае, никада и не долази на помисао да слободу схвати у смислу *произвољности*, *немотивисаности*, *неодређености делања*“.²¹ Реалност на говори да „Слобода као опредељивање само моралним принципом никада није у стварном људском понашању потпуно присутна, остварена; напротив човек се опредељеује и под утицајем чулних жеља и склоности. Али ми ипак осећамо у себи захтев да треба да се опредељујемо према моралним принципу и из поштовања према њему“.²²

Ово нас наводи на закључак о недвојивости слободе у практичном смислу речи и њене вредносно-моралне природе, јер „Морални закон је, дакле, *ratiocognoscendi* слободе, разлог по којему сазнајемо слободу, као што је слобода *ratio essendi*, разлог постојања моралног закона“.²³ Тако се остварује веза између слободе и личности, односно слобода даје самоодређење личности. Одавде можемо даље пратити слободу као „стање неприпућености“ односно „одсуства принуђености“.²⁴ Слобода се може схватити и на

¹⁶ М. Kangruga, *Etika i sloboda*, 43.

¹⁷ *Ibid.*, 50.

¹⁸ *Ibid.*, 51.

¹⁹ *Ibid.*, 67-70.

²⁰ *Ibid.*, 108-114.

²¹ В. Павићевић, *Основи етике*, Београдско издавачко-графички завод, Београд, 1974, 293.

²² *Ibid.*, 295,

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, 73.

Енгелсов начин, као „власт човека над спољашњом и унутрашњом природом“.²⁵ Шта боље од слободе говори о самоодређењу? „Достојанство и слобода“ су „вредносно приоритетнији јер изражавају специфичност *људског бића*“.²⁶ Све ово нас води и практичном питању домета слободе у самоодређењу, што значи, према Николају Хартману, да се сада прелази на теже питање „*како* је она могућа“.²⁷ Ово питање вредносне „технике“ посебно је интересантно за право и правни поредак, односно за њихово несметано функционисање. Та апорија слободе извор је сукоба и ствар утабани пут да се крене од ваљаног правног поретка ка тоталитаризму, јер неразјашњени појам слободе постаје основ њеног губитка који се сасвим сигурно дешава у тоталитаризму.

²⁵ В. Павићевић, *Основи етике*, 79.

²⁶ *Ibid.*, 282.

²⁷ N. Hartman, *Etika*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003, 743.

И ДА ЛИ ЈЕ ТО ДЕМОКРАТИЈА?

Жан Жак Русо као идејна претходница свих револуција пита „како је могуће бити подређен друштвеном поретку, а ипак бити слободан?“ Опет смо дакле, на терену слободе, коју сада спајамо са новом идејом, у којој и Русо налази одговор на своје питање, дакле у „демократији“.²⁸ Образложење поставке иде даље „призивајући форме грчке демократије“ тако што „не допушта чак ни представничке органе народне воље и тражи да се та воља непосредно примењује“ ићи ка једној демократији „коју не би било погрешно дефинисати као тоталитарну“.²⁹

Већ смо дали неке поставке слободе као стања самоодређења које одмах значи и аутономију, али не апсолутну, где већ лежи проблем живота у заједници у којој „људи који су били на челу државе увек су се бринули више о сопственом него о јавном интересу“,³⁰ што значи да је из појма слободе могуће доћи до самовоље. Ипак, сама идеја да ће се проблем слободе решити у демократији није наишла на опште одобравање те је Волтер сматрао да су закони лоши, а до добрих можемо доћи на следећи начин „Желите ли добре законе? Спалите оне које имате и створите нове“.³¹ Слобода изражена у апсолутној аутономији народа да доноси одлуке није изазвало одобрење ни код њега, те он сматра да то представља „идиотлук масе“.³²

У демократији наивно схваћеној могли би смо да видимо владавину народа заснованој на личној аутономији и слободи, што ипак историја показује да није могуће, а истовремено онда је било какво удруживање у државу немогуће и непотребно. А када би људи имали толико развијену свест о слободи личној и другог онда и нема потребе за државом, уосталом та фаза развоје друштва предмет је интересовања Карла Маркса. Ако читав народ влада, изгледа да нема никакве потребе да имамо неког изнад њега, ипак стварност нам намеће да прихватимо облик политичког режима у којем је „поштовање државне воље најмање засновано на страху“.³³

²⁸ Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, Правни факултет Универзитета у Београду, 1998, 348.

²⁹ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, ЦИД, Подгорица, 2007, 389.

³⁰ Ibid., 374.

³¹ Ibid.

³² Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, Досије студио, Београд, 2012, 111.

³³ Ibid., 110.

Данас се окрећемо демократији и долазимо до закључка да је то нешто ваљано што је већ настало у Атини, при том не узимамо у обзир све нејасноће које је она подарила, попут одсуства пуне једнакости, слободе и људског достојанства. Из одсуства ових вредности долази се до стања у којем демократију као облик политичког режима у пуном смислу могу да „практикују“ само слободни атински грађани који су навршили 18 година, што је већ чини да буде супротна сама себи. Већ је и она сама у том периоду имала неке видове процедуралне демократије изражене у јединству јавног и приватног живота, иако је то сада другачије, слободног говора у скупштини и на тргу, и једнаког положаја грађана али опет не свих, јер је статус роба био потпуно легитиман. Дакле, бити роб је легитимно, али је апсолутно супротно појму слободе. Како онда ако прихватимо ова процедурална ограничења, да неко и није људско биће, говорити о политичком режиму који ће обезбедити слободу те самим тим и људско достојанство. Демократија није наишла на прихватање код филозофа тога доба, тако да је никада у потпуности неће прихватити ни они који иду пре Сократа, као ни они који долазе након њега. Након овог периода, време Томе Аквинског донело је идеју „свака је власт од Бога преко народа“.³⁴

Слобода је постала питање демократије, али то није била одувек, њу ће као вредност везати за демократију тек новије доба филозофске, правне и политичке мисли. То ће модерно доба везати појам слободе за појам народног суверенитета и ограничења слободе оних који чине власт, те ће се таква демократија видети као „нормативни појам, скуп правно-политичких начела“.³⁵ Дакле, настоји се да укаже на недвосмислену релацију слобода – демократија. Из овога произлази слобода је основ демократије, а демократија средство за њено остварење, и из тога је и настала процедурална демократија, и задржала онда када се схватило да је садржинска немогућа. Што, као и у праву уосталом, значи да је форма однела победу над садржином идеје слободе, те је процедурална демократија не добра, већ најмање лоша. Одавде произлази да морамо да нађемо облик политичког режима који ће обезбедити слободу једних која неће угрожавати слободу других, односно да нађемо према Русоу онај облик удруживања који ће штити сваког у друштвеној заједници у његовом достојанству данашња мисао би додала, али ће обезбеди и његову имовину. Дакле, људи се удружују а ипак задржавају своју слободу. Ми дакле „бежимо“

³⁴ Е. В. Спекторски, *Држава и њен живот*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000, 77.

³⁵ D. Urban, *Država i pravo*, Golden marketing, Zagreb, 2003, 141.

од свега што нуди произвољност у друштвеним односима, те из тог разлога Франциско де Виторија говори о немогућности да цивилизовани народи владају другим народима и о неопходности да онај ко издаје законе мора и сам да их поштује.³⁶ Овако постављена релација слобода – демократија означава политички режим који обезбеђује слободу сваког члана заједнице.

Да ли је могуће бити у друштвеној заједници а у исто време бити апсолутно слободан, изгледа да не, јер онај који живи са другима нужно наилази на ограничење своје слободе и то ограничење долази од слободе другог, односно „слобода у друштвеном поретку, јесте самоопредељење појединца учествовањем у стварању друштвеног поретка“.³⁷ Данашњица нам је понудила да можемо да говоримо о слободи од и слободи за. Идеја слободе није заобишла ни Кантову мисао где ће се из нашег духа родити слобода која је ипак ограничена, а ограничење, односно самовољу спречава, према Хегелу, држава својим ауторитетом. Таква држава је гарант слободе, те је слобода сада некако везана за појединца и прихвата се идеја „Не чини другима оно што не би желео да се теби учини“.³⁸ Тако демократија схвата слободу, јер у се у друштвеној заједници влада правилима која кажу „уради то, јер ја имам право да те на то приморам“.³⁹ Што значи да се у релацију слобода – демократија сада „уметнула“ идеја да је слобода „чинити све што није забрањено“.⁴⁰ Даље се проблем шири на становиште да закон може нешто да дозволи али да то и даље није сагласном моралним вредностима, попут стања у тоталитарним државама. На овај начин „збрка“ у релацији слобода – демократија постаје све већа, јер смо у ову релацију ставили сада и типично правну вредност правне сигурности, што значи да морамо да начинимо границу између права на самоодређење и анархије, и то вођени идејом „Идеал самоопредељења захтева да друштвени поредак буде створен једногласном одлуком свих чланова друштва и да остане на снази док ужива сагласност свих“,⁴¹ односно „Прави друштвени поредак је несагласан са највишим степеном самоопредељења“.⁴² Негде ће процедурална демократија унети и појам већине, што је

³⁶ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 229-230.

³⁷ Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, 348.

³⁸ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 265.

³⁹ Ibid., 268.

⁴⁰ D. Vrban, *Država i pravo*, 155.

⁴¹ Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, 349.

⁴² Ibid.

директно супротно појму личне слободе.⁴³ Овакво схватање релације слобода – демократија супротно је схватању једнакости, те једнакост више сада значи постојање „једнаке политичке вредности“ односно сви једнаки су битни у збрајању.⁴⁴ Што одмах наводи на закључак постојања већине, што је опет супротно појму слободе, али се данас захтева и заштита мањине која неће бити искључена из доношења поступка „којим се ствара друштвени поредак“ те дакле, она може да утиче на вољу већине, што са своје стране, а у име једнакости, искључује диктатуру већине над мањином.⁴⁵ На тај начин можемо да повежемо донекле слободу и једнакост, али је та веза ипак компромитована. Постојале су и идеје попут оне коју је имао Томас Мор о судији који једнако дели правду, или идеја Томаза Кампанеле о закону обавезује као „споразуму заједничког разума свих“, што на неки начин води размишљању о једнакости свих у друштву.⁴⁶ Ипак, ако неко живи у заједници апсолутне слободе и једнакости изгледа да нема, те је тако Волтер сматрао да је „немогуће, на нашој несрећној Земљиној кугли, да људи који живе у друштву не буду подељени у две класе: класу богатих, који заповедају, и класу сиромашних, који служе“, што значи да грамзивост урушава друштво у којем је „владала потпуна једнакост“.⁴⁷ Немогуће је направити апсолутно добру релацију између слободе – једнакости – демократије, јер је неједнакост оно са чиме се стално сусрећемо, што одмах ограничава слободу. Шта би данас у демократији гарантовало слободу и једнакост? То би било установљавање једног друштва које би могло да буде означено као „добро друштво“ које је засновано баш на моралним вредностима,⁴⁸ а чине га појединци који своју слободу критички посматрају и сами је ограничавају јер је то резултат њиховог образовања за демократију.⁴⁹ Овакви појединци прихватају као идеју да је право које ваља да уреди њихове односе „културни појам, тј. појам једне стварности повезане с вредношћу“, односно појам права усмерен је на „идеју права“ која пак са своје стране „не може бити ништа друго него правда“.⁵⁰ Ово још допуњујемо идејом „стварне једнакости грађана“ а то

⁴³ Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, 350.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid., 350-351.

⁴⁶ Видети у: Г. Фасо, *Историја филозофије права, Мор и Еразмо*, 206 и *Кампанела*, 208.

⁴⁷ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 379 и 380.

⁴⁸ D. Urban, *Država i pravo*, 160.

⁴⁹ Ibid., 161.

⁵⁰ Г. Радбрух, *Филозофија права*, НОЛИТ, Београд, 1980, 44-43.

захтева истовремено постојање „социјалне државе“.⁵¹ Овим смо ушли у појам који слобода и једнакост свакога нису хтели, дакле у појам посредне демократије где неко власт врши у име људи, уз Волтеров додатак да се све то мора вршити у форми дијалога. Ова форма подразумева толеранцију туђе слободе, уз данашњу опаску да се према свему ипак не може бити толерантан. Искуства историје показала су да ако је демократија нешто што ваља схватити као ваљано и од ње захтевамо толеранцију, како ће се она уз прихватање апсолутне идеје толеранције борити против недемократских идеја у самој себи. Овде је могуће да изведемо одређен став људи различито мисле, али „када у духу толеранције демократски донесу одлуку“⁵² нема самовољног поступања. Сада нам демократија уводи и појам компромиса, који у својој основи нема додирних тачака са слободом јер наводи на закључак потчињавања свог интереса или бар ограничавања, а то значи да правни поредак представља „добровољно потчињавање свих појединаца“.⁵³ Опет се захваљујући Јиргену Хабермасу враћамо идеји дијалога и образовања за дијалог.⁵⁴

Како је владавина народа у пуном смислу речи немогућа, ми ипак имамо владавину процедуралне демократије.⁵⁵ Процедуралној демократији додајемо нормативне претпоставке које су неопходне за постојање демократије захтевају више када су грађани „сузаконодавци“, односно када су више од адресата права од којих се само очекује да у „коришћењу својих субјективних слобода (и права) не прекораче границе“.⁵⁶ Дакле, „сузаконодавци“ морају своја права на „комуникацију и саучествовање“ да користе „активно, и то само у добро схваћеном сопственом интересу него и с оријентацијом на заједничко добро“.⁵⁷ Атински став о немогућности да одвојимо приватни о јавног живота сада захтева да будемо укључени у живот заједнице, односно данашњим речником да учествујемо на изборима као резултату „слободарске политичке културе“ која се развија у демократији.⁵⁸ Што би се могло означити као буђење појединаца.⁵⁹ Док се они „буде“ морају да развију и „политику сећања“ коју аутократска друштва одбацују, као нешто

⁵¹ D. Vrbani, *Država i pravo*, 162.

⁵² Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 115.

⁵³ Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, 351.

⁵⁴ Ј. Хабермас, Ј. Рацингер, *Дијалектика секуларизације*, Досије, Београд, 2006. 18.

⁵⁵ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 111.

⁵⁶ Ј. Хабермас, Ј. Рацингер, *Дијалектика секуларизације*, 20.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid., 20-21.

⁵⁹ Ibid., 21.

непријатно.⁶⁰ Ово „буђење“ захтева да грађани нису „раздвојене појединачне монаде“ јер то угрожава појам општег добра који је опет иманентан демократији.⁶¹

Сада се може рећи да с једне стране стоји идеал непосредне демократије, и њена реалност која се може означити као посредна демократија. Тај идеал, та непосредна демократије може бити имати такав облик да „законодавство, као и главну извршну и судску функцију врше грађани на масовном скупу или локалној скупштини“.⁶² Ова одредба упућује на Атину и окупљање на јавним местима и расправљање о државним стварима, што би значило да је она имала више скупштински, а не парламентарни карактер, а самим тим је и говорништво имало већи значај.⁶³ Како је Атина у свом географском и унутрашњем „простирању“ била неупоредиво мања у односу на данашње државе, то одмах наводи на закључак да је овакво нешто могуће само у малим заједницама. Овде би могли да прихватимо као могућу идеју Русоа и Келзена о постојању оваквог, мада ипак прилагођено нешто модернијем времену, одлучивања у швајцарским кантонима. Постоји разлика између непосредне демократије онда када грађани доносе одлуке само у законодавству и не када они учествују и у области извршно-управне и судске власти, а то могу чинити према својој слободи или независно од ње.⁶⁴ Модерно време донело је и неке институте који „замагљују“ да се заправо ипак ради процедуралној демократији. Тако можемо рећи, када народ доноси одлуку гласањем о неком закону у најширем могућем смислу, ми говоримо о плебисциту.⁶⁵ Како изгледа за плебисцит је везано изјашњавање којим се „остварује право народа на самоодређење“, док ће теорија права у Француској ово везивати за остваривање права давања поверења државном поглавару, као што је то било са Наполеоном III.⁶⁶ Плебисцит се некако везује и за самоопредељење неког народа на међународној равни. Веома је танка нит која одваја плебисцит од референдума, а овај потоњи означава нешто што ваља проучити да би се о „томе поднео извештај неком телу или власти“.⁶⁷ Референдумом се потврђује или негира

⁶⁰ Више о томе видети у: А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, Београд, 2011 и Ј. Хабермас, Ј. Рацингер, *Дијалектика секуларизације*.

⁶¹ Ј. Хабермас, Ј. Рацингер, *Дијалектика секуларизације*, 23.

⁶² Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, 352.

⁶³ D. Vrban, *Država i pravo*, 164.

⁶⁴ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 117.

⁶⁵ Ibid., 118.

⁶⁶ D. Vrban, *Država i pravo*, 166.

⁶⁷ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 118.

предлог власти, те су и питања на референдуму тако формулисана, „да“ или „не“, односно „за“ или „против“. Како власт увек организује референдум она се и „стара“ да он буде онакав како је то она „замислила“. Онда када народ има право да поднесе предлог неког закона, а власт је та која тај предлог процењује ми говоримо о народној иницијативи.⁶⁸ Када о предлозима, жалбама, молбама упућеним од стране народа парламенту, не одлучује он већ одлучују одбори и комисије ми говоримо о праву на петицију.⁶⁹ А онда када народ накнадно изражава свој став о већ донетој одлуци власти ми говоримо о народној санкцији.⁷⁰

Све ово „замгљивање“ садржине доводи нас до стварности која нас потом упућује на процедуралну, односно посредну демократију која најбоље „заводи“. Да ли данас народ поседује политичка права? Када спојимо народни суверенитет и идеју представништва ми говоримо о „политичком народу“.⁷¹ Шта овакав народ може чинити, осим да бира своје представнике у највишем телу те државе који ће потом одлучивати у „име“ и „за рачун“ тог истог народа, који изгледа сам то не може да чини. Да ли та представничка демократија изражава вољу народа?⁷² Изгледа да одговор можемо наћи у следећој поставци, ради се заправо о „фикцији представништва“ јер у већини држава „административни и судски органи су одабрани другим методама а не народним избором, а у скоро свим демократијама названим „представничким“ изабрани чланови парламента и други од народа изабрани службеници, нарочито шеф државе, нису правно одговорни бирачком телу“.⁷³ Из тог разлога и Келзен сматра да није довољно да је неко изабран од „представљеног“ већ је потребно и да је он обавезан да извршава вољу „представљеног“ и испуњава обавезе које је преузео. А ово редак случај, чак и уз право народа на опозив, односно „Сваки изабрани државни службеник државе Калифорније може бити уклоњен са дужности у свако доба од бирача овлашћених да гласају за наследника таквог службеника поступком и на начин овде предвиђен, који поступак ће бити познат као опозив...“.⁷⁴ дакле, „законодавни мандат нема карактер императивног мандата“ по коме би чланови

⁶⁸ Видети у: Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 118 и D. Vrban, *Država i pravo*, 166.

⁶⁹ D. Vrban, *Država i pravo*, 166.

⁷⁰ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 118.

⁷¹ D. Vrban, *Država i pravo*, 164.

⁷² Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, 352-353.

⁷³ Ibid., 353.

⁷⁴ Ibid.

парламента могли да буду опозвани од стране својих бирача.⁷⁵ Тешкоћа са којом се данас сусрећемо, настао је након Француске револуције јер су до тада чланови изабраних законодавних тела били „заступници класе или професионалне групе која их је бирала, јер су били подређени упутствима могли су бити опозвани од њих у свако доба“.⁷⁶ Ова пропедевтика ауторитаризма је неспојива са идејом представништва, јер народ поред јаке партијске организације није у могућности да промени вољу партије и захтева од ње политичку или било какву другу одговорност. Стварност нам је донела идеју слободног мандата оног представника који је независтан од воље народа и политичке организације којој припада. Тако постављене ствари наводе на закључак да постоји незванична подела рада, ви гласате и тиме сте исцрпили своју улогу у демократији, а ми одлучујемо. Изгледа да је идеја демократије замењена идејом поделе рада која додуше више одговара власти.⁷⁷ Таква власт принуђена је да створи одређене механизме за остварење ове идеје. Што значи најпре да мора да постоји представничко тело које је изабрано и обавља највишу функцију, односно доноси правне акте највише снаге. Из тог разлога, односно да би се „попунио“ парламент потребни су нам избори, односно потребна нама је „техника састављања“⁷⁸ парламента. Ово је са своје стране изазвало и потребу за изборним системом кога данас краси опште право гласа сваког појединца који на тај начин одлучује о избору тачно одређеног лица за одређено тело. Поред техничког карактера права гласа ми можемо говорити и о њему као о „моралној дужности“ или о њему као о обавези.⁷⁹ У односу на опште право гласа пунолетних и душевно здравих особа које се може означити као активно право гласа, постоји и оно пасивно, да се буде биран, које ипак захтева нешто више испуњених услова. Сам исход гласања може бити такав да народ непосредно бира своје представнике али и такав да народ бира своје представнике који одлазе у одређено државно тело које онда опет бира представнике, као што је то случај са избором председника у САД. Да би се све ово остварило ми морамо увести и појмове попут кандидовања, политичка странка и мандат. Право да се буде биран је заправо право на кандидовање, што подразумева да ће се неко лице појавити на изборној листи политичке организације, и где ће бити изабрано под оборивом претпоставком да је најбољи. А цео

⁷⁵ Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, 353.

⁷⁶ Ibid., 354.

⁷⁷ Ibid., 355.

⁷⁸ D. Vrban, *Država i pravo*, 170.

⁷⁹ Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, 356-357.

процес започиње његовим пристанком да буде кандидовано, а његов избор ће зависти од воље оних који бирају.⁸⁰ Појединци никада нису имали утицај који су желели да остваре те им је из тог разлога неопходно удруживање у политичку организацију преко које ће остварити одређени утицај на јавно мњење. Након окончања изборног процеса политичке организације које су постигле одређене резултате и освојиле одговарајући број гласова учествују у подели мандата. Та се расподела може вршити према различитим системима, према већинском где листи која добије највећи број гласова припадају сви мандати, то су Енглеска и САД, и према систему сразмерног представништва, где свака листа добија број мандата сразмерно броју гласова које је добила.⁸¹ Можемо говорити и о мешовитом систему сразмерног представништва који се сматра већинским системом апсолутне већине, у коме бирачи нису строго везани за кандидатску листу.⁸² Данас су присутне и групе за притисак, формално или неформално окупљених, које преко бојкота, штрајка желе да остваре своје циљеве, а јадан пример су синдикати. Следећи „веома“ легитимни појавни облик посредне демократије је и лобирање з доношење одређене одлуке.⁸³

⁸⁰ Видети у: Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 120 и D. Vrban, *Država i pravo*, 177-178.

⁸¹ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 120.

⁸² Више о томе видети у: Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 120.

⁸³ Више о томе у: D. Vrban, *Država i pravo*, 150.

III O АУТОКРАТИЈИ

Стварност се ипак може боље објаснити кроз аутократију. Дакле, друштвена стварност је аутократије, која се мора назвати негативном друштвеном појавом, која заправо значи самовладу, или вршење власти у свом и искључиво свом интересу, иако је морамо признати имати интерес потпуно легитимна ствар.

Али, ако се жели да аутократију вежемо за појам моћи те неутољиве воље за моћ то је погрешно, јер она стоји тамо где стоји човек. Тамо у аутократији ипак нечега нема, или га има превише формално, а то су избори за највише органе власти, након чега можемо рећи да ту друштвену заједницу чине поданици, а не грађани.

Неко ће покушати да аутократију веже за појмове неограничена власт, концентрација моћи и недостатак демократског легитимитета, али то није необориво везано за аутократију, сматра Врбан. Зашто? Ипак и аутократије можемо наћи са уставом, уставом који ништа у практичном смислу ограничења власти неће значити. Није ни аутократија она што је „некад била“, и она се прилагодила стварности, те тако код ње кроз народне, масовне покрете и политичке партије народ у виду мобилизоване и дифузне масе учествује у изградњи аутократије, а да сам и није свестан тога. Даље, до аутократије се не мора доћи само неким револуционарним корацима, то сасвим сигурно могу бити и избори, попут оних у Немачкој када Адолф Хитлер долази на власт.⁸⁴

Сваки облик политичког режима ипак нуди у својој коначници антииндивидуалистички став. Филозофске, правне и политичке доктрине које су потпирале аутократске тенденције у друштву су „искључивале, а неке су биле равнодушне према праву“.⁸⁵ Тај антииндивидуалистички став испољен је на следећи начин код Алфреда Рока: „Права појединаца“, додаје он, „само су одрази државних права“ и „као и сва остала индивидуална права, и слобода је уступак државе“, ⁸⁶ односно ово исто имамо и код Карла Шмита када каже покрет, један вођа и поставка „пријатељ – непријатељ“.⁸⁷

⁸⁴ D. Vrbanić, *Država i pravo*, 143.

⁸⁵ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 626.

⁸⁶ Ibid., 634.

⁸⁷ Ibid., 636-637.

Ово инсистирање на појму непријатељ довело је и до појма партијске диктатуре, која лежи на релацији појмова непријатељ – страх. Тај страх се налази и у основи партијског уређења, што одмах наводи на закључак да се код такве аутократске партије на челу налази непроикуновени вођа, а потом и шеф државе. Посматрано са стране, односно док нисте и сами део те политичке организације, није до краја могуће оценити „до које је мере аутократско начело спроведено у оквиру странке“, међутим и у томе је сигуран развијен је „култ вође“⁸⁸, као и његова незаменљивост. Ако је тако, онда једна таква организација мора да развије своју идеологију која потом мора да прерасте у религију, а самим тим вођа мора да постане првосвештеник, који ће уреди све друштвене односе и рећи ко је јесте пријатељ, а ко је непријатељ. Ова релација буди страх који опет са своје стране буди ропску оданост према вођи као незаменљивом члану друштва. Зашто би било шта тада било слободно, слободно је оно што вођа каже да је слободно, и обрнуто оно што он у својој виспренности сматра штетним постаје штетно и као такво се мора третирати. То штетно неће бити само идеје, већ и њихови носиоци, људи. У таквој атмосфери поданици неће веровати, а за тим и нема потребе, себи већ вођи, јер он види даље и више, а за њих је остало само да „уживају“ у његовој виспренности која је уосталом непоновљива. Шта је онда остало од слободе? За њом нема потребе јер „Не само службени државни органи, већ такође и партијски органи могу се произвољно мешати у слободу грађанина“ а ни судство није у бољем положају јер је изгубило независност „уколико се тиче интереса владајуће странке“.⁸⁹ Све је овде у служби прикривања „чињенице диктатуре“⁹⁰ што у једном тренутку губи значај за аутократу јер већ има довољно власти да више своје намере не мора да крије, јер је власт јака.

Ако тражимо изворе аутократије у диктатури морамо рећи да тај облик неограничене власти најпре везујемо за Рим, али осим језичке једнакости оно нема никакве везе са потоњим диктатурама, јер тада и тамо диктатура више личи на ванредно стање. Одкуд такав закључак? Он долази из правила да је у случају велике опасности један од конзула могао бити именован за диктатора, али је раздобље његове диктатуре било омеђено на шест месеци у којим је располагао војном и цивилном влашћу и то без икаквих ограничења. Међутим, он није ширио своју власт на област законодавства ни на област

⁸⁸ Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, 365.

⁸⁹ *Ibid.*, 366.

⁹⁰ *Ibid.*

„приватноправних спорова“.⁹¹ Одлика оваквог облика диктатуре је да је она законита, а незаконита постаје од Корнелија Суле.

Овако посматрана диктатура је лична и неограничена власт једног ко влада, мада је историја изнедрила и јакобинску диктатуру као и диктатуру пролетеријата, односно она је „централистичко обједињавање власти у рукама диктатора“.⁹² Она је „прелазно стање у државном животу“ и то је одређено њеним трајањем, односно „законским роком од шест месеци“ и она се тада неће усталити.⁹³

Данас је и личност производ одређене политичке организације, те се страначка диктатура наметнула стварности. Политичка личност уз помоћ снажне „машине“ организације може боље да мобилише енергију масе. Замисао моћи такве диктатуре даја Лењин када каже да је она „крвава реч која изражава борбу без опроштаја, и то на живот, већ на смрт између две класе“.⁹⁴ Да ли је диктатуре партије само националног карактера ил је ширег домета? Догађаји из 1948. године и Резолуција Инфорбироа која је била упућена Југославији и њеним комунистима, а потом дешавања са Мађарском 1956. године, Пољском 1956. године и Чехословачком 1968. године показује наднационални карактер диктатуре. Упориште наднационалног карактера диктатуре налази се у доктрини совјетског лидера Леонида Брежњева о „ограниченом суверенитету“ унутар социјалистичког лагера.

Ми можемо говорити и о ванстраначкој диктатури која има за циљ да „заврши или предупреди грађански рат таквом владом која се начелно ставља изнад страначких интереса и труди да успостави органску целину заједничког живота“.⁹⁵ Једноставно слободе овде нема, јер она подразумева насиље у сваком могућем облику. Дакле, слобода нестаје а успоставља се јединство свих облика власти у одржању диктатуре.⁹⁶

Веза се налази и између диктатуре и тираније која је такође насилна владавине неког.⁹⁷ Ропски положај других присутан је и код деспотије која се заснива на сили. Можемо још издвојити и „олигархију – владавина неколицине најмоћнијих, аристократију – владавина

⁹¹ D. Vrban, *Država i pravo*, 144-145.

⁹² X. Хелер, *Правна држава или диктатура?*, Досије, Београд, 2011, 29.

⁹³ Е. В. Спекторски, *Држава и њен живот*, 107.

⁹⁴ Ibid., 108.

⁹⁵ Ibid., 107.

⁹⁶ D. Vrban, *Država i pravo*, 146.

⁹⁷ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 123.

мањине на основу изузетног порекла или својстава, *тимократију* – средњевековна владавина световног племства које стреми почастима и слави, *теократију* – владавина духовног племства, *плутократија* – владавина најбогатијих, *клетократију* – владавина лопова и корумпираних, тј. најгорих или *патоократију* – владавина патолошке мањине која преузима контролу над „заједницом нормалних људи“.⁹⁸

Данас се појављује тоталитаризам као појава која црпи своју моћ из идеологије коју он носи собом, што нас наводи на закључак да је њему потребна одређена мера јавне подршке која се ствара „манипулативним техникама употребе политичке комуникације“.⁹⁹

Дакле, „одређену организованост мишљења, ставова и вредности, начина мишљења о човеку и друштву“¹⁰⁰ тоталитаризам користи за себе, што нас наводи на закључак да се код идеологије може схватити као „политички мит, чија је функција да сачува одређен социјални поредак“.¹⁰¹ Тоталитаризам користи идеологију „заблуду“ односно као „нетачно сазнање стварности“¹⁰² и то претварајући лаж у истину. Тоталитаризам као место где је све могуће развија систем „свесне лажи“ која се потом развија као „политичка пропаганда“.¹⁰³ Сваки изражајни облик тоталитаризма заправо користи „идеолошку свест“ која се испољава у облику „сцијентизма, техницизма, морализма, политичких култова харизматских вођа, у облику политичког прагматизма, у тенденцијама осавремењивања (демитологизације) религије која треба да помогне човеку да издржи у овом свету“.¹⁰⁴ Тоталитаризам је заправо „време краја идеала“¹⁰⁵ јер након дога започиње време пропаганде и време „свесне лажи“ која се користи за потребе одржања власти. Овде постаје јасно посебне на примеру вредности слободе да је време идеала слободе онако како је одредио Мил заправо прошло, јер је овакво њено одређење „Начело је ово: да самоодбрана буде једини циљ за који човечанство, поједини људи или целина (друштва) имају право да се мешају у слободу делатности једног од својих чланова, да предупређивање да се други оштете буде једини законити разлог по којем се сме

⁹⁸ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 124.

⁹⁹ D. Vrbani, *Država i pravo*, 147.

¹⁰⁰ М. Животић, *Човек и вредности*, Београдски графички завод, Београд, 1969, 196.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid., 197.

¹⁰³ Ibid., 200.

¹⁰⁴ Ibid., 201.

¹⁰⁵ Ibid., 204.

употребити сила према било којем члану заједнице“.¹⁰⁶ Интересантно је да Мил види крај тоталитарне државе онда када говори „Она држава која прави од својих грађана богаље само да би у њима, ма и са добрим циљем, имала послушна оруђа, та ће држава осетити да... ипак ништа не вреди савршенство машине којој је жртвовала све, јер нема оне животне снаге коју је држава силом угушила само да машина може мирно радити“.¹⁰⁷ Интересантно је како је Морис Диверже видео значај слободе мишљења и штампе онима који имају положај радника, што се може даље проширити на све који су затворени и из подрума „Лила“ где стоје „најмање четрнаест сати у току дана“ опрхвани послом којим се једва одржавају у животу,¹⁰⁸

Данас је провалија између слободе и ауторитарне државе све већа јер ове државе иако се „ките“ демократским облицима нису ништа више од „демократије без народа“, јер „Демократске слободе су својина све мањег броја елите моћи“ а „Слобода избора се све више уништава ауторитарним програмирањем свести појединаца и сужавањем алтернатива у изборима“.¹⁰⁹ Тоталитаризам у свом залету нуди нескривену идеолошку индоктринацију поданика, која прихвата „свето тројство – политичке бирократије, технократије и војне бирократије“.¹¹⁰ Из такве државе рађа се „идеолошка мистификација“¹¹¹ као облик свакодневног функционисања друштва у коме „предмет обожавања постаје овоземаљски владар у којем је концентрисана власт и друштвена моћ“.¹¹² Миладин Животић веома сликовито показује лик ауторитарног владара: „Он је оваплођење рационалности и слободе. Поред њега сви изгледају као креатуре неспособне за било какве одлуке и преузимање ризика. После њега настаје хаос. Његов ћудљиви волунтаризам се приказује као облик испољавања историјског прогреса. Он живи ван сваке одговорности, али је зато брижан отац који оштро, али праведно куди и кажњава. Он је несмењив и незаменљив, он је основа јединства партије, народа, класе, државе“.¹¹³ Тада долази до измене стварности у корист вође који својим ауторитарним ликом намеће нове, и нове свесне лажи које поданици прихватају, да би преживели дан, уз максимално

¹⁰⁶ Ц. Стјуарт Мил, *О слободи*, Београд, 1912, 16. Наведено према: М. Животић, *Човек и вредности*, 205.

¹⁰⁷ М. Животић, *Човек и вредности*, 207.

¹⁰⁸ Ibid., 209.

¹⁰⁹ Ibid., 212.

¹¹⁰ Ibid., 214.

¹¹¹ Ibid., 217.

¹¹² Ibid., 218.

¹¹³ Ibid., 218-219.

одсуство критичког запажања и марљиво брисање истине и скраћивање догађаја из прошлости, што значи да историја постаје све краћа. Таква скраћена историја приказује, наравно у најлепшем светлу, само заслуге ауторитарног вође, а „Меритократска стилизација прошлости има циљ само јачање утицаја постојећих носилаца бирократске власти“.¹¹⁴ Оваква држава заснива се на ономе што је прихваћено као објективно истинито, а то је „само оно што тај ћудљиви волунтаризам“ харизматске власти одреди да је објективно.¹¹⁵

Данас се не само у државама ауторитарног типа, већ и у онима које то нису тако отворено, настоји да се „проблеми хуманизма“ сведу на „израду моралног бића човека датог друштва, на методологију интроспекције ауторитарне целине у свест и понашање појединца“.¹¹⁶ Ово нас наводи на закључак да је опасност ауторитаризма свуда и стално присутна. Из тог разлога, тачно и примећује Келзен, имамо „безначајност уставних установа“.¹¹⁷ За ово постоји једноставан разлог партијска организација је пригрлила сву валст и на тај начин контролише целокупан живот друштвене заједнице у којој нема права на приватност.

Ентузијазам масе је кроз јавне ритуале јако развијен, и одатле црпи велику енергију, а таква држава има и моменат чисто мистичних ритуала рађања нације и вође.¹¹⁸ Историја није била шкрта у примерима мистификације стварности, тако да имамо Нирбершку конвенцију као годишњи скуп у Немачкој у изградње нацистичког духа а потом и „Дане државне партије немачког народа“, Југославија и Дан младости, мумифицирано тело Лењина, те бесмислено чекање својих и туђих државника на улицама, те неконтролисани плач народа када владар умере, случај са смрћу Јосипа Броза Тита и људима широм Југославије, чиме се још једном гуши индивидуализам а човек утапа у масу под дејством јефтине идолотарије која рађа догму да смо сви ми један човек.¹¹⁹

Страх који полако парализује појединце и читаве скупине људи, један је од највећих савезника тоталитаризма, а људи нису сигурни да сутра неће наћи своје име на неком списку за одстрањење. Овај страх прати агент провокатор, који има задатак да у случају

¹¹⁴ М- Животић, *Човек и вредности*, 221.

¹¹⁵ Ibid., 222.

¹¹⁶ Ibid., 224.

¹¹⁷ Х. Келзен, *Опита теорија права и државе*, 366.

¹¹⁸ Н. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Meridian books, Cleveland and New York, 1962, 377.

¹¹⁹ Ibid., 467.

комунистичких држава открије класног непријатеља те обезбеди његово одстрањење из заједнице, тако смо у тадашњој Југославији и створили Голи оток као место за преваспитавање оних непослушних, који су ту између осталог долази по административној мери.

Страх увек иде уз насиље као део живота у држави, те је тако Ернст Рем био је вођа милицијских одреда који су насиљем обезбеђивали Хитлеров долазак и останак на власти, из њих ће се касније изродити СА, међутим како то обично бива тоталитаризам као и револуција једе своју децу, тако су у *Ноћи дугих ножева* ликвидирани сви из врха СА, Рем је ухапшен понуђено му је да се сам убије, а пошто је одбио био је убијен.

Обрачун са неистомишљеницима, што може постати свако па и онај који је до јуче био истомишљеник, називане су чистке до којих је долазило са или без икаквог суђења, што и није било схватано као нешто неморално.¹²⁰ А на крилима релације пријатељ – непријатељ налази се и налажење кривца за стање у држави, те то може постати и читав један народ, попут Јевреја који доживљавају сва монструозна искуства живота у Европи, а посебно у Немачкој, а почетак њиховог ужаса може се везати за *Кристалну ноћ* од 9. новембра 1938. године, када долази до уништавања синагога, јеврејских гробља, великих дућана хапшења и пребијања на смрт Јевреја, као и захтева да плате колективну казну од 1 милијарде марака нацистичкој влади и организовање мреже концентрационих логора. Комунистичке државе обрачунавају се са својим непријатељима кулацима у гулазима.

Држава тог типа развија борбени дух код свог становништва и то кроз пропаганду и културу, као пример можемо навести „Тријумф воље“ нацистички пропагандни филм у режији Лени Рифенштал из 1934. године који приказује Конгрес нацистичке партије у Нирбергу, и спада у један од најбољих пропагандних филмова у историји, сама Лени Рифенштал добила је за овај филм награде не само у Немачкој, већ и у САД, Француској и Шведској.

Све је у таквој држави обезбеђено веома суровим апаратом присиле, попут нечега што можемо одредити као: ЧЕКА или пун назив Сверуска хитна комисија за борбу против контрареволуције и саботаже формирана је 1917. године, потом Лав Троцки формира ГПУ односно Државну политичку управу 1922. године, те Народни комесаријат унутрашњих послова односно НКВД формиран 1934. године; следећи пример је Гестапо званична

¹²⁰ Н. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 307.

тајна полиција нацистичке Немачке формиран 1933. године; потом то је Одељење за заштиту народа ОЗНА формирана 1944. године наредбом врховног команданта НОВЈ Јосипа Броза Тита, потом Управа државне безбедности УДБА формирана 1946. Године; или ШТАЗИ тајна обавештајна служба Немачке Демократске Републике, која је и данас остала упамћена по својим методама рада.

Као с почетка „приче“ о тоталитаризму, све па и устав нема значаја, а тако је и са организованим суђењима, попут Московских процеса између 1936. и 1938. Године, који су везани за догађаје Велике чистке, или Народни суд национал-социјалиста на челу са судијом Роландом Фрајзлером и суђење атентаторима на Хитлера 1944. године.

Борбени дух развија се и код младежи, попут оне у СФРЈ коју чине пионири и омладинци, а пре њих је то била Хитлерова омладина, а једна од последњих била је Културну револуцију коју организује Мао Цедунг маја 1966. године у којој ће омладина Кине имати посебну улогу и формирати групе Црвене гарде.

Вратимо се ширењу пропаганде, министар пропаганде Јозеф Гебелс развија „Народни радио“. Све је и овде под контролом партијске организација, па то неће заобићи ни филмску индустрију, те је тако чак и серија „Више од игре“ снимљена у СФРЈ била под лупом јер је „канда“ глорификовала грађанску Србију. За филмове се који су били непожељни због своје тематике користио израз „бункер филмови“, те су се ту нашли „Јутро“ у режији Пурише Ђорђевића, „Рани радови“ Желимира Жилника, „Мистерија организма“ Душана Маквејева. Ово мора да буде овако, јер пропаганда мора да освоји масе¹²¹ и спречи развој опасних мисли.¹²²

Као пример „изузетног“ талента вође израженог у привреди можемо навести „Нову економску политику“ из 1921. године и совјетска економија, те Стаљинова наредба за колективизацију која прво тече без већих проблема али касније Гладомора између 1932. и 1933. године када умире од глади 4 милиона људи и незадовољства.

Клима у таквој држави је хладна, а за такву климу сазнајемо када нас додирну „хладне руке зла“,¹²³ али и када нас владар „избаци из свог срца“.¹²⁴ Таква клима ствара стални и оштри страх свих.

¹²¹ Н. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 341.

¹²² *Ibid.*, 423.

¹²³ Л. Најт-Јаћик, *Реч уредника иностраног издања*, у А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, 9.

Како је већ наведено, он владар неће моћи да влада сам, њему је потребна „понеоролошка заједница која има своју идеологију која се заснива на ширењу до којег долази „идентификацијом и имитацијом“.¹²⁵ Оваква клима захтева стање или „период духовне кризе у друштву“ која се може означити и као „*друштвена хистеризација*“,¹²⁶ али је везана и за незаинтересованост за политичка питања.¹²⁷ А пошто су сви изложени тој клими поставља се питање како се свакодневни живот тамо одвија, те Лобачевски сматра да људи под таквом климом морају да развију необично велики степен стрпљивости да би обављали свакодневне послове. Те послове неће радити класа окупљена око вође, они ће руководити.¹²⁸

Сваки облик тоталитаризма имао је своју идеологију развијену кроз одређене доктрине, те је тако фашизам био дефинисан као „духовни, етички, религиозни и историсјки, ан крају и антииндивидуалистички појам“.¹²⁹ Представници тог покрета траже рат са „уставним уређењем државе“.¹³⁰ А како нема приватности и појединаца народ је овде схваћен као „организам који је битнији од свих лица и група“, јер је морала да се изврши догма „све за државу, ништа мимо ње и ништа насупрот њој“,¹³¹ а све да би се остварила „корпоративна држава“ и то на „основу устава рада“.¹³² У њој нестаје политичко представништво а њега замењују привредни и стручни органи. Вођа је одлика крилатице „Ауторитет а не мајоритет“, што је било Шталово схватање, а сам Мусолини је ово изразио крилатицом „Ауторитет, поредак, правда“,¹³³ те је фашистичко законодавство на државу пренело сва права „ограничавајући права појединаца и мањих друштвених група“.¹³⁴ Доктрина фашизма захтевала је „Италија припада нама“. А он сам је био „спретно уобличен систем просте диктатуре“,¹³⁵ где је све било постављено тако да ојача

¹²⁴ А. Лобачевски, *Политичка понеорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, 108.

¹²⁵ Ibid., 176.

¹²⁶ Ibid., 167.

¹²⁷ Н. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 313.

¹²⁸ Више о томе у: Н. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 419.

¹²⁹ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 633.

¹³⁰ Е. В. Спекторски, *Држава и њен живот*, 108.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Г. Радбрух, *Филозофија права*, 91.

¹³⁴ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 633.

¹³⁵ Г. Радбрух, *Филозофија права*, 92.

„оне институције које суз давале безусловну власт владарима“.¹³⁶ Изгледа да фашизам ипак није у „свом темељу“ имано неку „доктрину, осим уопштеног ирационалног атавизма“.¹³⁷ То време нових диктатура је чак код неких изазивало симпатије према Шпанији, Италији, Немачкој, где је све било „безвољно оруђе диктатуре“.¹³⁸ А као и обично све је у било у рукама вође, који је усталом и сам заправо према његовом схватању био држава те „није држава у рукама корпорације, него је корпорација у рукама државе“.¹³⁹

Да ли је правни позитивизам припремио пут за тоталитарну државу у Немачкој? Изгледа да је то учино својом крилатицом „закон је закон“ којем је „разоружао немачки правнички сталеж према законима са самовољном и злочиначком садржином“.¹⁴⁰ Такву позитивистичку доктрину они сматрају непотребном оног тренутка када долазе на власт.¹⁴¹ Све је у таквој држави подређено вођиној промисли и вољи, те појединци немају потребу за својом савести јер се она „зове Адолф Хитлер“,¹⁴² а једино остаје нејасно шта њега, вођу обавезује. Али, постаје јасно да таква неограничена власт корумпира.¹⁴³ Пошто је он вођа све и избављење је у њему.¹⁴⁴ А ако је тако онда је вера у њега обавезна, те је тако Ото Тирак, саксонски министар правде а у периоду од 1942. до 1945. године министар правде Рајха, отпустио четири хиљаде судија „зато што још нису у пуној мери усвојили националсоцијалистички дух“.¹⁴⁵ И нису само судије те које губе посао, то се десило и са професорима који постали непожељни у том режиму, те су доживели судбину да буду одстрањени у процесима који се могу означити као „свињарије“.¹⁴⁶ Интересантно, додуше на један морбидан начин „нехумани принципи националсоцијалистичке доктрине били су одевени у рухо закона“,¹⁴⁷ мада су он „још у време њиховог доношења били

¹³⁶ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 633.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Х. Хелер, *Правна држава или диктатура?*, Досије, Београд, 2011, 29.

¹³⁹ Ibid., 30.

¹⁴⁰ Г. Радбрух, *Правни и други афоризми*, Досије, Београд, 2007, 18.

¹⁴¹ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 635.

¹⁴² V. Zsifkovits, *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb, 1996, 41.

¹⁴³ Ibid., 34.

¹⁴⁴ Ibid., 69.

¹⁴⁵ Х. Брок, *Писма о Немачкој 1945-1949*, Светови, Нови Сад, 1994, 14.

¹⁴⁶ Ibid., 19.

¹⁴⁷ Г. Фасо, *Историја филозофије права*, 637.

ништавни“.¹⁴⁸ Поступајући по тим правним прописима они који су пријављивали „непослушне“ морали су знати „да оптуженог не предаје законитом судском поступку“ и такође је знао да „тај човек неће извући живу главу“.¹⁴⁹

Исти тај човек неће извући живу главу ни у време Стаљинове владавине и бирократизације друштва која је постала његов господар. Совјетски термидор је владар „чврсте нарави“ и „ускогрудног духа“ који је уништио све прваке револуције, попут Зиновјева, Камењева, Рикова, Бухарина, Томског па и саму Крупскају. Лав Троцки, који је својом непажњом изгубио власт, сматра да је сва демократичност нестала, а да је достојанство убијено те да су они преживели постали аутомати. Ови се аутомати могу означити и као „совјетски буржуј“, што означава комунистичке функционере без савести али са великом имовином стеченом иза револуције. Као и свуда тамо где се влада хладном руком све се, према Троцком, који наводи мисао Молотова попут разлике у мишљењу решава, изравнава „механичком интервенцијом политичке полиције“. Тако се и поштују „злогласне директиве“ оних који су освојили власт иако се чинило да су од „другоразредне важности“ али су сада постали „неповредиви шеф термидорске бирократије“. До тада „добро чувана“ врата за улазак у партију су отворена, она је омасовљена до момента њеног прерастања у свенародни покрет, те је према Троцком то и довело до победе Стаљина, који је у таквом покрету „нашао одраз властитог менталитета“. Таква је држава попримила „бирократски и тоталитарни облик“ а млади те државе су „заражени формализмом и лицемерјем“. Та деца присуствују састанцима где се „гуше од досаде“, и развијају снисходљив однос према „љубљеним шефовима“. Ово је довело до појаве „издаје и доушништва“ што додуше није страно ниједном оваквом режиму који „ломи врат“ онима који не прихватају њен дух, који није ослоњен на слободу јер је слобода мишљења нешто што подводимо под „луде снове“ о којима се једноставно мора престати „брбљати“. И тако они који брбљају имају бити одстрањени од стране „црвених професора“ који су свој успон доживели док су махали „Лењинским или Стаљинским

¹⁴⁸ Г. Радбрух, *Филозофија права*, 281.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 283-284.

цитатом“. И док су они тако махали цитатима остатак друштва се кретао од „Понција до Пилата“.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Више о свему овоме видети у: Л. Троцки, *Издана револуција*, посебно глава пета *Совјетски термидор* 73-93, и делови *Борба против омладине* 125-133, *Нација и култура* 133-144, *Демократија и партија* 203-208.

IV O TOTALITARIZMU KOD HANE ARENT

Прва не само исцрпна, већ заиста права анализа тоталитаризма била је подухват Хане Арент. Она свој рад на проблему тоталитаризма започиње радом на питању корена настанка тоталитаризма.

Дакле, да би неко попут Хитлера био „неодољив“ и да би његов „неодољиви магнетизам деловао“¹⁵¹ он мора на има на кога да делује. Што значи да вође тоталитарних покрета могу да се одрже „све док се сами покрећу и док покрећу све око себе“,¹⁵² што нас наводи на закључак да је динамика један од стубова тоталитаризма. Та динамика тоталитаризма може бити испољена на различите начине, један је стално замишљање и прављење завера од стране вође покрета. Један од стубова доласка до власти је и планирање злодела, али и ово не би било могуће да данас „морбидна привлачност“¹⁵³ злочина где „гомила“ увек „поздравља насиље“, и док год је тако тоталитаризам живи.¹⁵³

Зато је и циљ сваког тоталитарног покрета да организује масе, те је из тог разлога он немогућ „у земљама са релативно малом популацијом“.¹⁵⁴ Зато Хана Арент примећује Индија и Кина „располажу готово неисцрпним материјалом који може да одржава моћну и крвожедну машинерију тоталне доминације; осим тога, тамо је осећање сувишности; типично за човека масе“ а у Европи је „ово сасвим нова појава“.¹⁵⁵ Интересантно је да док стварају тоталитаризам вође немају поверење чак ни у свој најужи круг, тако је „Хитлер безрезервно поштовао“ Стаљина а овај веровао „једном човеку Хитлеру“.¹⁵⁶ И ово није посебно чудно јер на унутрашњем плану један другог нису могли да угорозе, тако са су један другоме били бољи савезници но супарници.

Ти циклични кругови незадовољство које смо спомињали један су од разлога настанка тоталитаризма, јер он гаси илузију да народ може да управља собом и својом државом. Нешто што је тоталитаризам добро приметио, а потом и искористио била је моћ незаинтересованих и неартикулисаних друштвених слојева, које је онда он обликовао по

¹⁵¹ Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, Београд, 1998, 313.

¹⁵² Ibid., 314.

¹⁵³ Ibid., 315.

¹⁵⁴ Ibid., 316.

¹⁵⁵ Ibid., 319.

¹⁵⁶ Ibid., 317-318.

својим мерилима.¹⁵⁷ Тако је Химлер добро препознао овај феномен и кренуо да човека масе ослобађа брига и страхова, односно ствар је начинио таквом да ти људи „нису заинтересовани за свакодневне проблеме, већ искључиво за идеолошка питања и за срећу што су баш они одабрани да раде на остваривању задатка који се мери историјским епохама, задатка чији траг ни миленијумима неће моћи да избришу“.¹⁵⁸ Чиме је створена изврсна машина за деловање и за злочине. А магнетизам оваквих покрета никада у историји није био непривлачан „високо образованим слојевима“ који су склони мистификацији и мистицизму, који их истовремено чини да мисле да су одабрани за стварање светске историје.¹⁵⁹ Када се све ово повеже једном тоталитарном покрету неопходно је атомизовано друштво, које онда воде „наоружани бојници“.¹⁶⁰

У таквом друштву морају се ипак наћи и они који му не припадају, односно морају се наћи непријатељи, а они могу бити генеалогски нађени и као кривци по сродству, док ће бивши пријатељи „покушати да докажу да је њихово познанство или пријатељство са оптуженим било изговор да би га шпијунирали и раскринкали као саботера, троцкисту, страног шпијуна или фашисту“ што значи да се друштвена заслуга и место на друштвеној лествици мери „бројем денунција блиских другова“.¹⁶¹ Ово нас даље наводи на закључак да оданост прати и „потпуна лојалност“ али она која је лишена „свег конкретног садржаја“ јер је само тако ефикасна код „потпуно изолованог појединца“,¹⁶² који онда несметано изговара „Моја част је моја верност“.¹⁶³ Што значи да је човек тог покрета могао да „буде геније или да служи генију“ те да ће заједно са њим објавити да ће „нацисти у случају пораза, знати како да залупе врата за собом и да вековима не падну у заборав“ што се заиста и десило.¹⁶⁴ У тој атмосфери дошло је до „узнемирујућег“ савеза елите и масе, јер елиту привлачи радикализам било које врсте.¹⁶⁵

Међутим, шта је још неопходно за долазак тоталитаризма? Док, гомилу и елиту привлачи жестина, дотле масу морамо освојити пропагандом, која ће на врхунцу моћи

¹⁵⁷ Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, 320.

¹⁵⁸ Ibid., 324.

¹⁵⁹ Ibid., 321.

¹⁶⁰ Ibid., 326.

¹⁶¹ Ibid., 331.

¹⁶² Ibid., 332.

¹⁶³ Ibid., 333.

¹⁶⁴ Ibid., 340.

¹⁶⁵ Ibid., 345.

бити замењена индоктринацијом, јер „Нужност пропаганде заправо увек намеће спољни свет; сами покрети не пропагирају, него индоктринирају“.¹⁶⁶ Мада је најбоља пропаганда увек била „пропаганда моћи“ јер владавина терора у концентрационим логорима се показала као „најбоља“.¹⁶⁷

Да ли научно, да ли доктрине користе тоталитаризму? Да, донекле, до освајања власти, након тога оне су непотребне, али и опасне, тако да су се тоталитарне државе њима користиле све до врхунца власти. Након тога оне су непотребне, штетне и опасне јер се могу окренути својим образлагањем и против самих носилаца власти.

То да је вођа апсолутно непогрешив, то да је „Хитлерова одлука увек коначна“, што је касније преобликовано у то да је „Фирер увек у праву“ не може да да доктрина, то може само пропаганда, а у завршници индоктринација.¹⁶⁸ Ова је такође апсолутно добро спојено са појмом мистерије чије порекло није важно, битна је само она, како би замаглила стварност. У овоме се власт неће касније држати традиционалних мистерија, већ ће се бавити „сопственим измишљотинама“ јер их она ствара те самим тим и контролише њихово дејство и утицај на масу.¹⁶⁹ Оваква измишљотина је против стварности, а то је услов доброг резултата покрета који се мора ослањати на фикцију, јер га стварност гуши својом истином. Лаж је савезник покрета, а циљ пропаганде није „убеђивање, него организовање акумулација моћи“,¹⁷⁰ јер пропагандне пароле се морају интегрисати у „живу организацију“.¹⁷¹

Интересантно је запажање Хане Арент која каже да су Савезници „узалудно покушавали да међу Немцима пронађу бар једног убеђеног нацисту који је спреман да то и призна у народу чијих је 90 процената бар у једном тренутку искрено подржавало нацисте“ што нас наводи на закључак да нестанком фиктивног света, нестаје и снага пропаганде. Јер када истина стигне до њих, све постаје крхотина.¹⁷² Зато је неопходно да живимо по „правилима фиктивног света“ који ће обезбедити победу тоталитаризма коју краси „динамична, увек другачија воља Фирерова“ која постаје „врховни закон

¹⁶⁶ Х, Арент, *Извори тоталитаризма*, 351.

¹⁶⁷ *Ibid.*, 352.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 356-357.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 359.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 369.

¹⁷¹ *Ibid.*, 370.

¹⁷² *Ibid.*, 371.

тоталитарне државе“.¹⁷³ Наравно, за добар резултат тоталитарне државе неопходно је створити и симпатизера, који чини један фронт око вође и чланова покрета. Ови фронтови чине „заштитни зид“ који их дели од „нормалног света“ али их и спаја са њим.¹⁷⁴ Унутар целине налази се „Вођа. Он је од елитних формација одвојен уским кругом посвећени, који око њега шире ауру недокучиве мистерије, његове несхватљиве натприродне моћи“ а његов положај унутар „зависи од његове способности да стално сплеткари међу припадницима круга и од вештине да стално мења кадар“.¹⁷⁵ Из тог разлога он је једини који може да реши све, те је зато и незаменљив и свет без њега нема смисао те тако он једини може да објасни стварност и да нађе решење. Као такав више личи на првосвештеника „јавног тајног друштва“ које предводи са својом „заклетом браћом“.¹⁷⁶ Међутим, та „заклета браћа“ немају баш веру у покрет, они као припадници покрета добро знају када се изговара лаж. Ко верује онда? То су симпатизери, та из тог разлога ваља радити на јачању тог фронта, сматра Хана Арент, те се зато вођа мора потрудити да никако не дође до нормализације стања. Стање мора да буде динамички ненормално да би он и покрет опстали. А у таквом динамички ненормалном стању правна правила не само да нису потребна већ су и сметња опстанка. Но почетак говори нешто друго „У првим годинама по доласку на власт, нацисти су направили лавину закона и уредби, али се уопште нису потрудили да званично укину Устав Вајмарске републике; чак су и јавне службе оставили мање или више нетакнуте чињеница која је многе домаће и стране посматраче навела да се понадају ограничавању утицаја партије и брзој нормализацији новог режима. Но, када је са усвајањем Нирбершких закона 1935. године овај тренд окончан, испоставило се да ни сами нацисти нимало нису заинтересовани за сопствене законе...“.¹⁷⁷ Што значи да тоталитарна држава како сматра Томаш Масарик никада није била ништа друго до „одсуство система“.¹⁷⁸ Зато власти није потребна правна видљивост, јер то значи умањење моћи, већ тајновитост која у крајњем укида сваку слободу. Та тајновитост води директно до везе са вођом, те он бира ко ће извршити његову вољу. Из тог разлога се и за живота вође никада не спомиње његов наследника, јер је то супротно

¹⁷³ Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, 373.

¹⁷⁴ *Ibid.*, 374.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 381.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 384.

¹⁷⁷ *Ibid.*, 401-402.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 403.

идеји о једном вођи.¹⁷⁹ Овоме доприноси и стална динамике вођине воље која подразумева „Стална премештања, ражаловања и унапређивања“ која сасвим сигурно „онемогућавају поуздан тимски рад и стицање професионалног искуства“.¹⁸⁰

Свему овоме погодује и стална активност тајне полиције. Оно што се одмах може приметити код овакве државе је стално настојање да се сва места службовања попуне члановима партије, тако да „по доласку на власт, партија постаје нека врста пропагандне агенције владе“.¹⁸¹ Што наводи на закључак да се моћ заправо налази у партији, а не војсци и полицији, односно „Унутар покрета“ остаје „језгро акције“ а о одлукама „званичне јавне службе често нису информисане“.¹⁸² Ово је за такву државу нормално јер покрет води државни апарат. А као носилац свега покрет и пре доласка на власт има тајну полицију која увек проналази непријатеље. Тако да методологија рада покрета иде на следећи начин „Тек када се заврши истребљивање правих, а отпочне прогањање објективних непријатеља, терор постаје суштина тоталитарних режима“.¹⁸³ Пошто је све у тоталитарној држави динамично такав је случај и са откривањем непријатеља који су увек нови а све „у складу са измењеним околностима“ што опет наводи на закључак да је страх полазна тачка опстанка режима.¹⁸⁴ У таквој атмосфери свако због својих опасних мисли може постати нови непријатељ, ма колико се он трудио да то не постане, те тако можемо закључити „Захваљујући умножавању тајних служби, одлука се може донети у последњем тренутку, тако да се један огранак тајне службе спрема да директору фабрике додели Лењинов орден, док се други спрема да га ухапси“.¹⁸⁵ Тако се уводи и категорија „могућег злочина“ као нека врста релацијске везе између злочина и промењених околности, где се злочин прилагођава новонасталим околностима, а тајна полиција чврсто уведена у читав државни апарат, привреду, здравство, школство.

У таквој атмосфери рађа се и „агент провокатор“. Зато Хана Арент и сматра да је свако агент провокатор или бар то може постати, јер је то начин опхођења са својим суседима. А

¹⁷⁹ Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, 413,

¹⁸⁰ *Ibid.*, 416.

¹⁸¹ *Ibid.*, 426.

¹⁸² *Ibid.*, 427.

¹⁸³ *Ibid.*, 429.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 431.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 433.

ово је атмосфера свеопште шпијунаже и будности.¹⁸⁶ У овом систему свеопште будности кажњавају се и криминалци и често мешају са оним објективно кривим особама, с том разликом што криминалци добијају статус повлашћених у логору, какав је то случај био на Голом отоку, а објективно криви једноставно нестају као да нису ни постојали. Велики задатак и истовремено један од важнијих постаје уклањање трагова постојања објективно кривих, односно она мора да се потруди да „све изгледа као да жртва никада није ни живела“.¹⁸⁷ Шта је плодно тло за настанак ужаса тоталитаризма? То је баш нормалност, нормалног света, јер тај свет обичан света „не зна да је све могуће“.¹⁸⁸ Те из год разлога никада не може да претпостави шта све може да настане, односно овде већ Хана Арент најављује идеју „баналност зла“ када каже „Овде је убиство не-лично колико и убиство комарца“,¹⁸⁹ јер се затвореник није ни родио. Цео процес нестанка иде овако, муке „почињу са неописивим условима приликом транспорта у логор, када се стотине људи сасвим нагих, прилепљених једни уз друге, збије у један сточни вагон, и данима воза с једног краја земље на други; настављају се по доласку у логор добро организованим шоком првих неколико сати, бријањем главе, гротескном логорском одећом; а завршавају се потпуно незамисливим мучењима, прорачунатим тако да никога не убију, или бар не брзо“.¹⁹⁰ И опет нас Хана Арент уводи у нову тему која ће уследити након Ајхмановог хапшења „логори су се претворили у полигоне на којима су се сасвим нормални људи обучавали да постану пуноправни припадници СС-а“.¹⁹¹ Људи се могу стално и свуда претворити у звери, само је питање тренутка када схвате да је онај други сувишан коме је одузета слобода кретања. Тај сувишни се мора ставити у атмосферу изолације и немоћи. А сама Хана Арент чини разлику између изолованости која се „односи само на политичку сферу живота“ и усамљености која се односи „на људски живот у целини“.¹⁹² Тако режим настоји да сувишни буде искорењен, да више не припада ниједном свету.

¹⁸⁶ Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, 438.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 442.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 444.

¹⁸⁹ *Ibid.*, 450-451.

¹⁹⁰ *Ibid.*, 460.

¹⁹¹ *Ibid.*, 461.

¹⁹² *Ibid.*, 483.

V O ПОСЛЕДИЦАМА ТОТАЛИТАРИЗМА У ДЕЛУ ХАНЕ АРЕНТ

Дана 11. маја 1960. године Адолф Ајхман је отет у Буенос Ајресу од стране Мосада и пребачен у Израел. Операција хватања Ајхмана названа је *Гарибалди*. Дана 11. априла 1961. године започиње процес против Адолфа Ајхмана у Јерусалиму, а ово суђење завршено је 15. децембра 1961. године, изрицањем смртне казне вешањем, која је потврђена 29. маја 1962. године, а извршена 11. јуна 1962. године. Тело је након тога кремирано, а пепео расут у Средоземно море, како не би могао да буде сахрањен у некој земљи.

Књига „*Eichmann in Jerusalem A Report on the Banality of Evil*“ Хане Арент настала је као збир њених запажања са суђења Адолфу Ајхману којем је као извештач за часопис *New Yorker* присуствовала.

Њена изврсна запажања биће предмет наше анализе и покушаја да разумемо до краја намере објашњења појма *Banality of Evil* који стоји у средишту књиге и носи читав доживљај који је раније описан као убиство комарца.

Питања која су се сама наметала на почетку била су „Why did you not protest?“ и „Why did you board the train?“¹⁹³ На та питања жртва ће увек тешко одговорити.

Очекивано, са друге стране Ајхман је на питање да ли се сматра кривим одговорио „No guilty in the sense of the indictment“.¹⁹⁴ Он је у својим и у очима одбране био невин јер је само поступао, према позитивистичком схватању права и правног система, по правилима режима, односно према ономе што је била његова обавеза, послушност. А једино ко ће њима судити биће историја, те је тако Херман Гебелс и рећи: „We will go down in history as the greatest statesmen of all time or as their greatest criminals“.¹⁹⁵ Сам Ајхман је тврдио да лично није убио ниједно људско биће, интересантно јер читав процес је био организован од стране оних које Ајхман и његови саборци и нису сматрали за људска бића.

Оно што ово суђење открива је да Ајхман није био „a perverted, sadistic personality“, још горе он је био савршено нормалан, чак није био ни „fanatical anti-Semites or indoctrination of any kind“, што још више забрињава у читавој ствари.¹⁹⁶ Још нешто

¹⁹³ H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, Penguin Books, Dublin, 1992, 9.

¹⁹⁴ Ibid., 19.

¹⁹⁵ Ibid., 20.

¹⁹⁶ Ibid., 24.

компликује ствар, свака нормала особа мора да зна које су последице таквих злочина у којима учествује, а онда је то морао и он да зна, мада овоме морамо додати да је такво понашање по прописима државе у којој је живео било некажњиво, већ се подстицало.

Посебно је интересантно, додуше на један морбидан начин, како је и сам у стању апсолутне равнодушности приступио СС- у, када га је Калтербрунер питао зашто не приступи СС-у, он је одговорио па зашто не. Ова равнодушност, биће један од темеља баналности зла које следи. Наравно, чак и у моменту када Хитлер има мирнодопске говоре, како је већ наведено, чланови партије у то не верују, јер за њих није био битан програм партије, они су једноставно знали чему приступају. Дакле, свесна и нормална одлука, нормалне особе, а онда је „комедија“ уступила место страшним злочинима. Ајхам организује транспорт, следи наредбе, сам никога није убио, али не само за њега питање је за свакога „had not transported them, they would not have been delivered to the butcher“.¹⁹⁷

Како је суђење одмицало Ајхман је све више деловао као више него нормална особа, али нико није могао, према речима Хане Арент, да не примети да је он је он био „slow“.¹⁹⁸ Ово је још горе него да је био „луд“, јер савршено нормална особа која нема моралне кочнице, већ „дрвени нос“ попут кловна, сасвим је способна на учини најгоре а да при том о томе уопште неће размишљати о ономе шта чини и последицама својих поступака, он ће само верно преносити у дело заповести својих надређених, посебно свог најдражег Хајнриха Милера. Мада ће сам Ајхман тврдити да је спасио стотине, а на то ће уследити одговор „Thus what must have been one of the most paradoxical episodes of the entire period of the Nazi regime began: the man who was to go down in history as one of the arch-murderers of the Jewish people entered the lists as an active worker in the rescue of Jews from Europe“.¹⁹⁹

Оно што читав овај случај „компликује“ и показује заправо сву страхоту оваквих особа је и то што сва очекивања да ће процес тећи праволинијски и имати монструма са роговима испред себе, је промена расположења самог кловна током ратних дешавања, те тако имамо и следеће сведочење: „Eichmann at that time was “quite correct” – “he used to address me as ‘Mister’ and to offer me a seat” But in February, 1939, all this had changed.

¹⁹⁷ H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, 51.

¹⁹⁸ Ibid., 52.

¹⁹⁹ Ibid., 59-60.

Eichmann had summoned the leader of German Jewry to Vienna to explain to them his new methods of “forced emigration”. And there was, sitting in a large room on the ground floor of the Rothschild Palais, recognizable, of course, but completely changed: “I immediately told my friends that I did not know whether I was meeting the same man, So terrible was the change... Here I met a man who comported himself as a master of life and death. He received us insolently and rudely. He did not let us come near his desk. We had to remain standing“.²⁰⁰ Изгледа да је тада заиста започела да се у правом смислу речи развија његова каријера, која ће трајати до окончања рата. Оно што јесте застрашујуће је да се такве личности са таквим променама могу наћи око нас, и да се оне неће препознати по роговима, јер их немају. Интересантно опет на морбидан начин је колика је била необразованост Ајхманова, када предлаже програм Мадагаскар, он меша Мадагаскар за Уганду. Сада се може видети комбинација необразованог-кловна, који сам никада није припадао првом ешалону око вође, већ је био први на списку другог ешалона, мада је оба ешалона красио зид шутње који не може бити пробијен тако да би информације цуриле.

Наравно, нису сви из свих ешалона једнако добро подносили крв и смрт, те ни он сам као ни Доријан Греј пре њега није баш био „вољан“ да гледа на измрцварена тела убијених људи, некако му је више одговарао салон, ипак морао је да то гледа у више наврата, па је онда закључио следеће „Well, it is horrible what is being done here; I said young people are being made into sadists“, и даље „Our own people will go mad or become insane, our own people“.²⁰¹ А овоме ваља додати и чињеницу која је доказана у Нирбергу „not a single case could be traced in which an S.S. member had suffered the death penalty because of a refusal to take part in execution“.²⁰² Јасно је да ни Ајхман неће бити у стварној опасности ако не следи наредба до краја. Постоји додуше епизода која је наведена током суђења да је септембра 1941. године морао да организује своју прву масовну депортацију, где је први и последњи пут учинио нешто противно наредби. Уместо да пошаље транспорт са људима у Русију, Рига и Минск, где би одмах били убијени он је транспорт преусмерио у гето Лодз, где по његовом знању нису још извршене припреме за егзекуцију. Гето је био „пренатрпан“ људима и командант је невољно прихватио људе из транспорта. Иако је

²⁰⁰ H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, 62-63.

²⁰¹ Ibid., 87.

²⁰² Ibid., 89.

прекршио наредбу ни Химлер а ни Хајдрих нису казнили Ајхмана и све је било заборављено.²⁰³ Према Хани Арент ово је била једина ситуација у којој је он желео да не поступи на наредби, али је и сам по њеним речима заборавио на овај свој „инцидент“, мада је као и други показао да ће бити „superhumanly inhuman“.²⁰⁴ Они без стварне савести ипак нису били садисти, мада савест нису имали, али се сматрало да је и то што немају савест добро тло за стварање убица које ће само рећи „What horrible things I did to people!“ односно „What horrible things I had to wach in the pursuance of my duties, how heavily the task weighed upon my shoulders!“.²⁰⁵

Ова забринутост за савест људског рода се може проширити додуше невољно када прочитамо следеће реченице једне жене пред крај рата „The Russians will never get us. The Führer will never permit it. Much sooner he will gas us“ али следи још забрињавајућа реченица „And now all that good, expensive gas has been wasted on the Jews!“.²⁰⁶

Наравно да морамо да се вратимо и Ванзејској конференцији из јануара 1942. године коју Хана Арент назива Понције Пилат а припадници првог и другог ешалона су је схватили као „cozy little social gathering“²⁰⁷ Тако се и открива како су они замишљали крв и песак у који су падали убијени, све их салона.

Хана Арент је учинила у својој књизи нешто што би могло религијски да буде окарактерисано као јерес, говорила је о улози лидера Јевреја у свим овим дешавањима, што у Јерусалиму није било баш добро прихваћено, као ни уосталом нигде, мада је била истина. Али, истина никада није пријатна. Исто тако снимајући филм о Јасеновцу Лорадан Зафрановић примећује након прве пројекције, филм се није никоме допао, то значи да говори истину,²⁰⁸ и ваља прочитати „The book describes in detail how the feared “transport lists” were put together by the Jewish Council of Theresienstadt after the S.S. had given some general directives...“.²⁰⁹ Зашто сте учествовали у сопственом уништењу, сви ви који сте жртве? Негде се сматра да лидери сарађују да би било мање жртава, ипак све ово изгледа јако мучно.

²⁰³ H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, 92.

²⁰⁴ Ibid., 103.

²⁰⁵ Ibid., 104.

²⁰⁶ Ibid., 109.

²⁰⁷ Ibid., 111.

²⁰⁸ Ibid., 115-116.

²⁰⁹ Ibid., 117.

Хана Арент ће у више наврата Ајхмана упоредити са Понцијем Пилатом који само слепо и без савести следи наредбе, а пошто је вођина воља постала закон, та је воља постала извор законских норми државе. Интересантно али опет погрешно, Ајхман себе схвата као још једног актера Кантовог императива.²¹⁰ Што показује да је он сасвим добро схватио да мора да изнесе своју одбрану, али не пред судом, већ пред историјом како би икако оправдао своје поступке. Не пред судом јер је и њему самоме било јасно да ће бити обешен, те утолико овај процес није ствар судске историје већ историје уопште.

Да ли је Ајхман заиста био поштар који спроводи наредбе? *Führeworte haben Gesetzeskraft* и то је у тим „мозговима“ било јасно и они нису захтевали писане наредбе, заправо нигде нема писане наредбе Хитлера о поступању са Јеврејима, а Химлерове има.²¹¹ Ипак, ни он а ни други нису били без могућности да процене шта те неписане наредбе значе, ипак природно право и оно што оно захтева од свих нас их је начинило злочицима сматра Хана Арент.

Да су били свесни својих злочина говори и то да је у последњим недељама рата њихова бирократија настојала да уништи сваки документ који би их повезао са злочинима, исто је важило и за Ајхманово одељење, које је било у томе боље од других. Међутим, превидео је да је његова коренспонденција била између других одељења и Партије, која су ипак пронађена, тако да му је труд „пропао“, а оно што је пронађено било је довољно за пресуду. Морбидно интересантан је и један од ретких, ако не и последњи разговор између њега и Химлера, где Химплер издаје заповест да се спроведе „new “human line” која би ваљало да изгледа овако „ordered him to select “a hundred to two hundred prominent Jews in Theresienstadt” transported them to Austria, and install them in hotels, so that Himmler could use them as “hostages” in his forthcoming negotiations with Eisenhower“.²¹² Ипак и овај напор је пропао, и зна се да се Химлер отровао при хапшењу, непосредно пошто је открио свој идентитет, пошто је путовао у униформи обичног војника са повезом преко ока.

Изгледа да је током суђења у Јерусалиму, самом Ајхаману било згодно да окриви своје дојучерашње другове па и самог Хитлера и каже „I am not the monster I am made out to be“.²¹³ Да ли је заиста тако? Изгледа да је по речима Хане Арент лежао у томе што је било

²¹⁰ Н. Arendt, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, 134-135.

²¹¹ *Ibid.*, 146.

²¹² *Ibid.*, 233.

²¹³ *Ibid.*, 247.

превише оних који су својим начином размишљања и поступцима исувише личили на њега, они нису били ни перверзњаци, ни садисти били су застрашујуће нормални. И баш у томе лежи проблем били су застрашујуће нормални, могли су да сасвим нормално наставе живот међу нама иако су били *hostis generis humanis*.²¹⁴

Проблем је још већи јер је ово суђење показало да се Ајхман може наћи „in every one of us“²¹⁵ нешто попут „Хитлера из мог сокака“. Застрашујуће и стварно искуство. На крају кога и сама Хана Арент отворено говори о баналности зла, зла без мотива, зла нормалног човека. Што на крају и значи да зло нема потребе да има интерес, оно само постоји и „искочи“ онда када му је најпогодније да чини страшне ствари. Тако је и Ајхман отишао на губилиште „with great dignity. He had asked for a bottle of red wine and had drunk half of it. He refused the help of the Protestant minister William Hull, who offered to read the Bible with him: he had only two hours to live, and therefore no “time to waste” и њен опис иде даље „When the guards tied his ankles and knees, he asked them to loosen the bounds so that he could stand straight. “ I don’t need that,” he said when the black hood was offered him. He was in complete command of himself, nay, he was more: he was completely himself. Nothing could have demonstrated this more convincingly than the grotesque silliness of his last words. He began by stating emphatically that he was Gottgläubiger, to express in common Nazi fashion that he was no Christian and did not believe in life after death. He then proceeded “After a short while, gentleman, we shall all meet again. Such is the fate of all men. Long live Germany, long live Argentina, long live Austria. I shall not forget them”. In the face of death, he had found the cliché used in funeral oratory. Under the gallows, his memory played him the last trick; he was “elected” and he forgot that this was his own funeral“.²¹⁶

Ово нам јасно показује сву страхоту измењеног нормалног ума злочинца.

²¹⁴ H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, 275-276.

²¹⁵ Ibid., 285.

²¹⁶ Ibid., 251.

ЗАКЉУЧАК

Шта смо овом анализом тоталитаризма као и поређењима аутократије и демократије установили, да ли заиста има разлике, да је сан могућ?

Сан о апсолутној, неометаној слободи оних који су подређени државној власти не само у аутократији и тоталитаризму, већ и у формалној демократији није могућ. Из тог разлога кажемо стварна, садржинска демократије је чиста фикција, социјални идеал подчињених који никада нећемо видети, остаће на разини сна. Људи нису начињени да живе у једнакости, већ у односу субординације, надређености и потчињености. Постоји схватање да у животињском свету „Мрави важе за изврсну демократију“,²¹⁷ али ни са овим се не можемо до краја сложити јер они живе за своју Краљицу.

Историја је навела на закључак да је процедурална демократија могућа, односно могуће је да народ изабере своје представнике који ће потом чинити законодавно тело и бити донекле везани својим мандатима за бираче, мада с обзиром на постојање слободног мандата то и није до краја тако. Све се дакле, завршило на процедуралним „триковима“. Да ли се данас и та формална, процедурална демократија заобилази? Наравно, па не можете је заобићи у аутократији у којој отворено нема слободе. У демократији се њене оригиналне поставке заобилазе и напуштају напуштањем „демократских институција, посебним механизмима за изузимање из општег режима одговорности, појавама „легалне незаконитости“, укључујући и инцидентне случајеве (политичке афере, корупцију, наслале политичке лажи и олакших обећања)“.²¹⁸

Некада изгледа да бирачи и немају у самим демократским процесима кога да изаберу, јер су они које бирају „специјалисте без духа и маште, и похотљивци без срца“,²¹⁹ чиме се демократија удаљава од „мотивације и интереса већине становништва“²²⁰ и долази до „крађе демократије и права на самоодлучивање легитимних учесника“.²²¹ Дакле, уместо гласноговорника демократије, бирачи добијају апологете система који кроји ауторитарно уређена политичка организације. И наравно из оваквог стања јасно је да је у демократији једнако као и у аутократији присутна воља и жеђ за власт јер се може приметити да се ти

²¹⁷ Волтер, *Филозофски речник*, Матица српска, Нови Сад, 1990, 142.

²¹⁸ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 113.

²¹⁹ Л. Штраус, *Природно право и историја*, Плато, Београд, 1998, 43.

²²⁰ D. Vrbanić, *Država i pravo*, 179.

²²¹ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 114.

специјалисти веома труде током изборног процеса да дођу до власти, све наравно под волшебним изговором да то чине због бољитка читаве друштвене заједнице којој припадају.

Постоји неколико равни које се апсолутно „погађају“ код упоређивања аутократије, тоталитаризма и демократије, тако да је једна од њих и тајна полиција, па зар је нема у демократским политичким и правним режимима. У тим истим демократским режимима можемо приметити недвосмислену интервенцију државне власти, дакле она је носилац и привредних планова као и програма образовања. Када саберемо све ово некако долазимо до закључка да се не о демократији већ да је на делу „модерна форма тоталитаризма“.²²²

Да ли је народ икада могао да има велики удео у вршењу власти? Чак и да јесте он је увек био спутан у томе и његова „реална друштвена моћ“ никада није била остварена јер њему никада није било допуштено да стоји изнад „извора моћи“.²²³ „Легална незаконитост“ појава која се данас увелико среће у демократији, која представља тихо заобилажење свега онога што желимо да означимо као демократске тенденције у друштву. У практичном смислу она означава стање када се власт са парламента као највишег представника воље тог истог народа преноси на владу или председника.²²⁴

Да ли постоје вредносно неутралне науке? Да ли друштвене, мада наравно морамо признати да је ствар иста и са природним наукама, могу себи да допусте стање у којем је немогуће начинити разлику између „аутентичног и лажног, између вишег и нижег“ или између врлине и порока, између моралне осетљивости и моралне тупости“.²²⁵ Ово „вредносно“ немешање доводи до „стриктно чињеничне дескрипције очигледних поступака, какви се могу запазити у концентрационим логорима“.²²⁶ На овај начин демократија и друштво јасно постају „једно вештачко тело“²²⁷ које одржава класу на власти, те такав народ неће моћи да „оцени колико поверења може да има“ у ту државу као и „открије лек који ће умањити злоупотребе које у таквом друштву постоје“.²²⁸

²²² Н. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 114.

²²³ D. Vrban, *Država i pravo*, 179.

²²⁴ Г. Вукадиновић, Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, *Увод у право*, 113.

²²⁵ Л. Штраус, *Природно право и историја*, 51 и 53.

²²⁶ Ibid., 45.

²²⁷ Ibid., 189.

²²⁸ Ibid., 194.

Све теорија које су настојале да објасне ауторитет власти могу се свести на поставку Жан Жака Русоа да је једна друштвени слој, једна класа како није има шта друго да подари продала „слободу за хлеб“ и тиме постала потчињена, и историја је то потврдила,²²⁹ а ово се показало тачним јер човек све подноси да би остарио несметано плодоуживање јер је оно „по природи пријатна“.²³⁰ Ово нас наводи на закључак да „историја има врло ограничену вредност“ јер може „да скрене човекове мисли са „ствари које су се десиле пре њега“ на обмањујуће аналогије“, што није ни чудно јер политику обично воде „педесетогодишњаци, који у најмању руку заостају у својој политици“.²³¹ Овом стању доприноси и поставка да данас имамо стручњаке без струке, односно „До сада нисам упознао никога ко није управљао неком државом“ па мак једном за „вечером или у својој радној соби“, и зато „Неки лудак, по имену Ла Жоншер, који није имао ни хлеба, направио је, године 1720, финансијски нацрт ...“.²³² Уз ово додајемо и следеће, а то је однос међузависности између људи, јер они једини то поседују, те „Шта један пас дугује другом псу, један коњ другом коњу?“ за разлику од њих човек је стално у односу зависности али се рађа и са „доста снажном наклоношћу ка превласти, богатству и задовољствима“.²³³ Тако из односа зависности може начинити велике злочине, а сада можемо прећи и на питање ко их више чини, односно где се они више чине, под тиранијом једног или тиранијом већине. Изгледа да је тиранија већине опаснија јер „властодржац понекад има и понеких добрих тренутака; скуп властодржаца никада“ те је даље „друштво озбиљних тирана неприступачно“ за сваку промену и „никада не шири благонаклоност“.²³⁴

Да ли се историја потрудила да нешто научи друштво и да ли је друштво вољно да нешто научи? Да ли је тај процес постао „политички слоган“?²³⁵ Пошто смо још од Платона констатовали, а данас такав став има и Џозеф Раз, ми смо увек под влашћу људи, јер само они могу бити судије. Онда се као јасно показује да је неопходно изградити

²²⁹ Л. Штраус, *Природно право и историја*, 213.

²³⁰ Ibid., 217.

²³¹ Ibid., 226.

²³² Волтер, *Филозофски речник*, 118, 119 и 120.

²³³ Ibid., 174 и 175.

²³⁴ Ibid., 379.

²³⁵ А. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, Oxford University Press, New York, 2007, 3.

вредносни менталитет они којих владају, али изгледа да се опет враћамо поставци краљ-филозоф која се показала као немогућа.²³⁶

Шта је то опасно у тоталитаризму, а шта у процедуралној демократији? Како смо већ навели опаснија је тиранија многих, што значи да одмах имамо проблем много „прљавих руку“ јер и имамо „много руку“²³⁷ баш у тој демократији у којој такође имамо владајући слој који неоправдано сматра да нема неке обавезе које „обични грађани имају“.²³⁸ Овакво схватање владајућег слоја доводи до корупције читавог система,²³⁹ што можемо одредити и као „обструкцију демократије“.²⁴⁰

²³⁶ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 5. E. Holland, *The Elements of jurisprudence*, The Lawbook Exchange Ltd. Clark, New Jersey, 2006, 5. C. Johnson, *Philosophy of Law*, Macmillan Publishing Company New York, 1993, 50.

²³⁷ D. F. Thomson, *Political Ethics and Public Office*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts and London, England, 1987, 40. L. Strauss, *Natural Right and History*, The University of Chicago Press, Chicago & London 1992, 45.

²³⁸ Ibid., 4.

²³⁹ F. Torralba, C. Moreno, C. Palazzi, *Introducing Ethics and Leadership: Virtues Dialogue and Responsibilities*, у: *Teaching Ethics*, ed. By R. M. Thomas, Centre for Business and Public sector Ethics, Cambridge, 2011, 92.

²⁴⁰ D. F. Thomson, *Political Ethics and Public Office*, 86 и *Teaching Ethics*, ed. by R. M. Thomas, Centre for Business and Public sector Ethics, Cambridge, 2011, 10.

ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Arendt, H, *The Origins of Totalitarianism*, Meridian books, Cleveland and New York, 1962.

Arendt, H, *Eichmann in Jerusalem, A report on the Banality of Evil*, Penguin Books, Dublin, 1992.

Арендт, Х, *Извори тоталитаризма*, Београд, 1998.

Брох, Х, *Писма о Немачкој 1945-1949*, Светови, Нови Сад, 1994.

Волтер, *Филозофски речник*, Матица српска, Нови Сад, 1990.

Букадиновић, Г, Митровић, Д. М, Трајковић, М. С, *Увод у право*, Досије студио, Београд, 2012.

Vrban, D, *Država i pravo*, Golden marketing, Zagreb, 2003.

Животић, М, *Човек и вредности*, Београдски графички завод, Београд, 1969.

Zsifkovits, V, *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Johnson, C, *Philosophy of Law*, Macmillan Publishing Company New York, 1993.

Kangruga, M, *Etika i sloboda*, Naprijed, Zagreb, 1966.

Кампс, В, *Јавне врлине*, Филип Вишњић, Београд, 2007.

Келзен, Х, *Опита теорија права и државе*, Правни факултет Универзитета у Београду, 1998.

Лобачевски, А. М, *Политичка понеорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, Београд, 2011.

Мил, Џ. С, *О слободи*, Плато, Београд, 1998.

Marmor, A, *Law in the Age of Pluralism*, Oxford University Press, New York, 2007.

Павићевић, В, *Основи етике*, Београдско издавачко-графички завод, Београд, 1974.

Pavle Drugi, J, *Sećanje i identitet*, Београд, 2008.

Papско веће за правду и мир, *Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve*, Београд, 2006.

Радбрух, Г, *Филозофија права*, НОЛИТ, Београд, 1980.

Радбрух, Г, *Правни и други афоризми*, Досије, Београд, 2007.

Рацингер – Бенедикт XVI, *Европа, њени темељи данас и сутра*, Новоли, Београд, 2010.

Спекторски, Е. В, *Држава и њен живот*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000.

Strauss, L, *Natural Right and History*, The University of Chicago Press, Chicago & London 1992.

Teaching Ethics, ed. by R. M. Thomas, Centre for Business and Public sector Ethics, Cambridge, 2011.

Thomson, D. F, *Political Ethics and Public Office*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts and London, England, 1987.

Фасо, Г, *Историја филозофије права*, ЦИД, Подгорица, 2007.

Хабермас, Х, Рацингер, Ј, *Дијалектика секуларизације*, Досије, Београд, 2006.

Hartman, N, *Etika*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

Hegel, G. W. F, *Osnovne crte filozofije prava*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.

Хелер, Х, *Правна држава или диктатура?*, Досије, Београд, 2011.

Holland, E, *The Elements of jurisprudence*, The Lawbook Exchange Ltd. Clark, New Jersey, 2006.

Шопенхауер, А, *Свет као представа и воља*, Матица српска, Нови Сад, 1981.

Штраус, Ј, *Природно право и историја*, Плато, Београд, 1998.

ОД СЛОБОДЕ ДО ТОТАЛИТАРИЗМА

Сажетак

Пут од слободе до тоталитаризма, или релација слобода – аутократија, има своју прелазну фазу, заблуду од демократији. Сан о садржинској демократији, или утопија, и то гора од оне Томаса Мора, доживљава свој пораз од стварности и тада прелазимо из тог зачараног круга у други, који се назива аутократија, са посебним обликом – тоталитаризмом. И сама слобода се показује као изузетно проблематична вредност, јер колико год да желимо да неограничено уживамо у својој слободи, толико желимо да ограничимо туђу слободу. Овим својим настојањем ми већ долазимо у сукоб са садржински схваћеном демократијом те је тада већ утабан пут ка тоталитаризму. А сама демократија коју желимо да вежемо за њену постојбину Грчку већ је проблематична, јер је тамо била ограничена и подарена само малом кругу људи, остали жене, деца, робови и странци били су искључени из демократије. Заправо, за њу као да и нису постојали, исто онако како поданици не постоје за тоталитарну државу. Дакле, пошто смо схватили да идеал није достижан ми смо прихватили оно што нам стварност нуди, прихватили смо процедуралну демократију са свим њеним формализмом. У томе нам помаже правни позитивизам својом крилатицом „закон је закон“, а воља суверена је закон. Када је ово било преведено у тоталитаризам његов речник, постало је застрашујуће. Када Хана Арент пише о тоталитаризму то још увек нисмо у пуном смислу речи доживели. Њен рад на овој, али и на другим идејама више је него револуционаран, јер она представља првенца у овој области. Све након тога је кренуло путем размишљања да ли и како то тоталитаризам функционише. Аутократија ма колико желели да је одвојимо од демократије, ипак својим данашњим појавним облицима доста личи на демократију, разлог за овакво становиште налазимо у поставци данашње аутократије, која се и сама користи формално постављеним демократским процедурама. Чак и сама аутократија користи демократске изразе, формуле.

Кључне речи: право, правда, демократија, аутократија, вредност, слобода, тоталитаризам, баналност зла.

FROM FREEDOM TO TOTALITARISM

Summary

The path from freedom to totalitarianism, or the relationship between freedom and autocracy, has its transitional phase, the fallacy from democracy. The dream of substantive democracy, or utopia, worse than that of Thomas More, experiences its defeat by reality and then we pass from that vicious circle to another, called autocracy, with a special form - totalitarianism. And freedom itself proves to be an extremely problematic value, because as much as we want to enjoy our freedom without limits, we want to limit other people's freedom as much. With this effort, we are already coming into conflict with substantively understood democracy, and the road to totalitarianism is already paved. And the very democracy that we want to tie to its homeland, Greece, is already problematic, because there it was limited and given only to a small circle of people, the rest women, children, slaves and foreigners were excluded from democracy. In fact, it was as if they did not exist for her, just as subjects do not exist for a totalitarian state. So, since we realized that the ideal is not attainable, we accepted what reality offers us, we accepted procedural democracy with all its formalism. Legal positivism helps us in this with its catchphrase "the law is the law", and the will of the sovereign is the law. When this was translated into totalitarianism in his vocabulary, it became terrifying. When Hannah Arendt writes about totalitarianism, we have not yet experienced it in the full sense of the word. Her work on this and other ideas is more than revolutionary, because she represents the first in this field. Everything after that went on the path of thinking about whether and how totalitarianism works. Autocracy, no matter how much we want to separate it from democracy, still looks a lot like democracy in its present-day manifestations, the reason for this point of view can be found in the setup of today's autocracy, which itself uses formally established democratic procedures. Even the autocracy itself uses democratic expressions, formulas.

Key words: law, justice, democracy, autocracy, value, freedom, totalitarianism, the banality of evil.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Драган Долашевић рођен 10.10.1991 године у Приштини, основну школу започео у ОШ „Свети Сава“ у Баковици, након рата 1999. године други разред основне школе започиње у ОШ „Аца Синадиновић“ – Село Грејач. Са завршетком осмог разреда уписује средњу електротехничку школу у Нишу - „Никола Тесла“ у периоду од 2006. године до 2010. године и са одличним успехом завршава и стиче звање Електротехничар процесног управљања, те након тога наставља своје даље школовање на Правном факултету у Нишу, године 2010. уписује прву годину.

Наставак основних академских студија наставља на Факултету за приверду и правосуђе на смеру – Опште правни. Дипломира 2017. године са просечном оценом 7.58 и стиче звање - Дипломирани правник.

Мастер студије уписује на Правном факултету за приверу и правосуђе у Новом Саду – 2017. године на смеру - Унутрашњи послови и стиче звање Мастер права са просечном оценом 9.86 .

Након завршетка основних студија, почиње са радом у адвокатској канцеларији Петра Костића у Нишу и постаје члан Адвокатске коморе Србије са статусом – Адвокатског приправника. У канцеларији учествује у раду и посматрањем рада ментора третира законе релеватне за одређене предмете, као адвокатски приправник присуствује суђењима и другим пословима који се обављају у адвокатској канцеларији.

У канцеларији је провео четири пуних година и стекао услов за полагање правосудног испита.

Поред горе наведеног формалног образовања и активности, завршио је и:

- Курс прве помоћи у Црвеном крсту – Алексинац,
- Један је од оснивача удружења – „Центар за афирмацију цивилног друштва“ – Општина Алексинац,
- Волонтирао у канцеларији за развој омладинског предузетништва,
- Учествовао и завршио обуку за еристичку дијалектику у домену примене права – на Правном факултету у Нишу,
- Полазник је школе „Школа еколошког права“ на Правном факултету у Крагујевцу,
- Завршио курс за новинарство и ПР у Нишу,
- Учесник је и организатор на семинару „Високотехнолошки криминал и изазови информационе безбедности“ ,
- Један од организатора едукативне трибине у сарадњи са Народном банком Србије на тему – „Како да финансирате своје студије“,

- Један је од оснивача удружења за неговање традиције – „VIA ANTICA“ (Ниш)
- Редовни је члан и учесник међународних сусрета и сајмова колекционарства „Српског нумизматичког друштва“ – Београд
- Активно се бави практичним стрељаштвом и гађањем глинених голубова
- Тренутно је власник фирме која се бави производњом и продајом специфичних предмета и опреме за потребе сектора безбедности